

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra pedagogiky a psychologie

Bakalářská práce

ČTYŘI ŽIVLY

možnosti rozvoje smyslového vnímání
u dětí předškolního věku

Vypracovala: Mgr. Kateřina Krausová
Vedoucí práce: Ing. Lenka Smržová

České Budějovice 2017

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem svou bakalářskou práci s názvem „*Čtyři živly – možnosti rozvoje smyslového vnímání u dětí předškolního věku*“, vypracovala samostatně s využitím uvedených pramenů literatury.

Prohlašuji, že v souladu s §47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce.

Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne 24. března 2017

podpis studenta:

Abstrakt

Tématem bakalářské práce je rozvoj smyslového vnímání u dětí předškolního věku v rámci tématu čtyř živlů.

V teoretické části se věnuje čtyřem živlům z pohledu antické filozofie a jiných významných kultur. Vymezuje smyslové vnímání v předškolním období, v tradičním vývojovém pojetí a pohledem waldorfské pedagogiky. Poslední kapitola se zaměřuje na vliv proměn probíhajících v přírodě na dítě.

Praktická část přináší konkrétní náměty na rozvoj smyslového vnímání a tvořivosti v oblasti každého z živlů: *vody, země, ohně/tepla a vzduchu/větru*.

Cílem bakalářské práce je podpořit přirozenou dětskou zvědavost a citlivě rozvíjet smyslové vnímání.

Klíčová slova:

Čtyři živly – příroda – vnímání – pět smyslů - předškolní věk

Abstract

The theme of the thesis is a development of sensory perception of preschool children in terms of four elements.

The theoretical part is focused on four elements from the perspective of ancient philosophy, and the concept of elements in other cultures. The thesis defines sensory perception in terms of importance and development of specialized sensory organs and their diagnostics for the development of school readiness. Furthermore, it introduces the concept of senses in Waldorf pedagogy and medicine. Last part is about defining and finding of the relationship between a child and nature.

Practical part introduces specific suggestions for the development of sensory perception, empathy and creativity for each element individually: water, earth, fire / heat and air / wind.

The aim of the thesis is to foster natural children curiosity, gradually develop and address various senses through which we can understand the world around us and within us. At the same time it mentions pro-social, aesthetic and intellectual topics as well.

Key words:

Four elements – nature – perception – the five senses – Preschool

Poděkování

Tímto bych chtěla poděkovat především Ing. Lence Smržové, za odborné vedení a cenné rady při práci na mé bakalářské práci. Svě sestře a všem svým přátelům za podnětné připomínky. V neposlední řadě také dětem, které mám ve třídě a které jsou pro mne neustálým zdrojem inspirace a touhy dozvědět se nové.

Motto:

„Příroda není místo, které bychom měli navštívit, je to domov.“

Gery Snyder¹

¹ DANIŠ, Petr. *Děti venku v přírodě: Ohrožený druh? Str. 5.*

OBSAH

ÚVOD	8
I. TEORETICKÁ ČÁST.....	10
1. Teoretická východiska.....	10
1.1. Obecné vymezení základních pojmů.....	10
1.2. Vývoj pohledu na čtyři živly v období Antické filozofie.....	11
1.3. Živly v pojetí vybraných světových kultur.....	11
2. Rozvoj smyslové percepce v předškolním období.....	13
2.1 Smyslové vnímání a poznávání.....	13
2.2 Rozvoj smyslů v období mezi třetím a šestým rokem.....	14
2.2.1 Zrakové vnímání a jeho rozvoj podle Bednářové a Šmardové.....	14
2.2.2 Sluchové vnímání a jeho rozvoj podle Bednářové, Šmardové.....	15
2.2.3 Rozvoj hmatu a hmatového (taktilního) vnímání.....	17
2.2.4 Rozvoj čichu a chuti.....	17
3. Rozvoj smyslového vnímání v odkazu waldorfské pedagogiky.....	19
3.1 Pohled na dítě jako na smyslový orgán.....	19
3.2 Svět venku a svět „uvnitř“ – vývojové fáze podle B. C. J. Lievegoeda.....	19
3.3 Rozvoj smyslů z pohledu léčebné pedagogiky R. Steinera.....	21
3.3.1 Hmat.....	21
3.3.2 Životní smysl.....	22
3.3.3 Smysl pro pohyb.....	22
3.3.4 Smysl pro rovnováhu.....	22
4. Příroda, dítě a cyklus ročních dob.....	23
4.1 Vliv přírody na dítě.....	23
4.2 Potenciál jednotlivých ročních dob pro zážitky dítěte.....	25
4.2.1 Podzim.....	26
4.2.2 Zima.....	26
4.2.3 Jaro.....	27
4.2.4 Léto.....	27

II. PRAKTICKÁ ČÁST	28
1. Konkrétní nabídka tematických celků	28
1.1 Tematický celek „PŘÍBĚH Z HLUBINY“ (voda).....	28
1.2 Tematický celek „CO JSEM ZAŽIL MEZI OBLAKY?“ (vzduch/vítr).....	33
1.3 Tematický celek „O OHNIVÉ DUŠI“ (oheň/teplo/světlo).....	38
2. Plánování, průběh a evaluace projektu o vztahu k zemi	42
2.1 Projekt „PŘÍBĚHY Z NAŠEHO LESA“	42
2.1.1 Základní myšlenka, impuls.....	42
2.1.2 Příprava.....	42
2.1.3 Realizace projektu.....	46
2.1.4 Závěr a evaluace projektu.....	51
ZÁVĚR	52
Použitá literatura	53
Internetové a další zdroje	55
Seznam obrázkových příloh	56
Přílohy k praktické části	57

Úvod

Patřím mezi lidi, kteří měli to štěstí, zažít krásné dětství, plné tvořivosti, her a fantazie. A protože jsem dnes sama v roli učitele, který může některým dětem z mé blízkosti výběrem svých vzdělávacích celků – témat i metod, ovlivňovat a spoluvytvářet toto citlivé období, rozhodla jsem se k němu přistoupit s podobnou hravostí a tvořivostí, skrze kterou jsem měla možnost vyrůst i já.

Téma čtyř živlů je velice bohaté a inspirativní, přesto však k němu bývají využívány často stále stejné náměty i aktivity. Proto bych ráda toto téma uchopila více autorsky a sama pro sebe v něm hledala nové zdroje, které by se daly více rozvíjet a v praxi uplatňovat. Živly jsou pro mě lákavé i v tom, že někteří předškoláci, obzvláště ti, kteří se narodili na podzim, se někdy mění v podrážděné plně zvláštních nevybitých napětí. Téma živlů v sobě nejen nabízí velký potenciál odreagování, ale také možnosti, jak zaujmout dítě některou ze svých her přímo vybízejících k interakci.

Cílem mé práce je vymezit a zkoumat teoretické základy, týkající se živlů a jejich pojetí (zejména v kontextu naší evropské kultury a vybraných exotických zemí), stejně jako hlouběji prozkoumat jednotlivé smysly a jejich konkrétní vývoj, který mohu sledovat u dětí navštěvujících mateřskou školu (tedy mezi 3. -7. rokem).

Jako učitelku působící na waldorfské mateřské škole mě pak zajímá hledání mého hlavního tématu v oblastech medicíny waldorfského světa. Neméně zajímavé je pojetí dvanácti smyslů v pohledu Rudolfa Steinera a konkrétním výběru čtyř z nich, které jsou pro rozvoj v prvním sedmiletí velmi důležité. Hmat, jako smysl související s tělem i dotekem. Smysl, kterým vnímáme hranici. Životní smysl, jako vnímání blaha anebo bolesti, či smysl pro rovnováhu a pro pohyb.

Poslední oblastí mého zájmu v teoretické části je pak pohled na přírodu a hledání jejího vlivu a vztahu k malému dítěti. Zde bych ráda čerpala z ekologických publikací našich předních odborníků pohybujících se již dlouhá léta v této praxi. Zajímá mne téma čtyř ročních dob a starých tradic. Vnímám je jako spojnice se starým kosmickým řádem slunce, které můžeme sledovat stejně jako děti každý den. Jen už jsme ztratili ono

okouzlení z výjimečnosti a symbolu Slunce, které mají právě děti předškolního věku. Příroda je pro mě hlavním zdrojem inspirace a nekonečnou živou „galerií“ pro rozvoj všech našich smyslů.

V praktické části bych ráda vytvořila tématické celky inspirované různými živly. Tyto celky bych chtěla rozvést ve více aktivitách, inspirujících nejen k pohybu, hudbě, ale i odrážející se v básních či v nějakém příběhu. Od setkání s programem filozofie pro děti, jsem s ní nepřestala experimentovat. Domnívám se, že mít dobrý příběh, který bych mohla dětem vyprávět a společně s nimi prožít, je základ. Vše ostatní už je formou. Příběh, kde bychom mohli hledat odpovědi na naše všetečné otázky a kde by se zrcadlily důležité skutečnosti související s vybraným elementem.

Také bych vám ráda představila dlouhodobý projekt, který vznikl na hodinách estetiky v prvním ročníku. Od té doby s ním pracuji a rozvíjím ho. Týká se lesa a chvíl strávených v něm, které si zaznamenáme do námi vyrobené společné knihy a na které zkoumám svůj vztah ke krajině, zemi a půdě, která sama o sobě je schopna přinést duši člověka velké bohatství.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1. Teoretická východiska

1.1 Obecné vymezení základních pojmů

Pojem „*Živel*“², byl odvozen od výrazu „*živý*“ a označuje nezkrotnou a neovladatelnou přírodní sílu. Tento výraz má zajímavou etymologii. Do českého jazyka toto slovo přeložil obrozenec Josef Jungmann z latinského „*elementum*“ a řeckého „*stoicheion*“, které označovalo základní prvek světa či základní složku světa, nebo také písmeno.³

Čtyři živly (*voda, oheň, země, vzduch*) představují čtyři různé, odlišné dynamiky, zasahující do všech oblastí našeho života. S člověkem jsou spojeny bezprostředně od počátku jeho existence. Díky živlům a setkávání s nimi, můžeme zažít moc a sílu přírody a pomíjivost člověka. Můžeme pozorovat jejich sílu, vzájemné vztahy plné napětí, kontrastů a protikladů, které nás nenechávají klidnými. Můžeme zažívat jejich soulad a naše duše se naplní krásou a harmonií.

Staly se hlavním předmětem zájmu již prvních starověkých filosofů, kteří si jimi vysvětlovali onu pralátku (*arché*), klíč k rozmanitosti světa a k pochopení základních principů – hybatelů všeho dění. Teorie živlů se dále rozvíjela v oblasti fyziky (materiální skladba všech věcí) a moderní vědy (studia o složení vody). Své místo našly ve výtvarném i hudebním umění, v symbolismu a ezoterice, ale i v lidovém jazyce a v neposlední řadě i v psychologii (temperament, typologie osobnosti).

Smysl a smyslové vnímání, z pohledu biologie, je schopnost organismu přijímat určitý druh informací z okolí. Tato informace je přijímána specializovaným orgánem, který se označuje jako „*smyslový orgán*“. V tradičním pojetí rozlišujeme pět základních smyslů – *hmat, sluch, zrak, chuť a čich*. Kromě základních smyslů, existuje i několik smyslů „*vedlejších*.“ Např. smysl pro vnímání tepla (termoreceptory v kůži).

² Ottův naučný slovník, *heslo živel*. Sv. 27. Str. 851

³ Ottův naučný slovník, *heslo prvek*. Sv. 20. str. 882

1.2 Vývoj pohledu na čtyři živly v období Antické filozofie

Antická filozofie za sebou zanechala bohatý odkaz v podobě myšlenek, kořenů, jež tkaly budoucnost naší kultury, našeho vědění. Jak už bylo zmíněno, teorie živlů, zde má svou neopomenutelnou roli. Otázka vzniku a složení světa nenechávala žádného z antických myslitelů klidným.

Jednou se stala onou pra-látkou všeho stvoření ve výkladu a pochopení světa - voda (*Tháles z Milétu*), jindy vzduch (*Anaximénes*) a jindy např. oheň (*Hérakleitos*). Názorů i prvků se objevovalo několik, do té doby, než přišel nový myšlenkový skok. Tím skokem bylo, v tomto případě, definování čtveřice živlů jako celku.

Vůbec prvním, kdo tyto základní prvky spojil, byl, podle našich pramenů, Empedoklés z Akragantu (5. st. př. n. l.). Ten označil živly jako „semena“ nebo také „kořeny“ veškeré naší zkušenosti a skutečnosti. Živly pak také ztotožňuje s bohy, „*neboť jsou božskými, nadpřirozenými prvopočátky bytí, tvůrčími zdroji existence – tedy skutečnými archetypy.*“⁴ Na tuto teorii volně navazuje slavná lékařská studie Hippokrata z Kósu (5. st. př. n. l.), která se dívá na nemoc, jako na jistou nerovnováhu čtyř základních tělesných šťáv v těle člověka - *krve, slizu, černé a žluté žluče*.

Období Aristotela (4. st. př. n. l.), přináší do světa vnímání živlů nové impulsy. Sám Aristoteles se jimi snažil vyložit nejen pozorovatelné přírodní jevy, ale i vnitřní složení člověka. Ke čtyřem elementům připojil čtyři různé vlastnosti – *teplý, studený, suchý a vlhký*. Všechny tyto teorie a názory později významně přispěly k rozvoji psychologických studií nejen v oblasti typologie osobnosti (*Jung, Myers-Briggs*) a svou neklidnou povahou zaměstnávají mnoho oborů dodnes.

1.3 Živly v pojetí vybraných světových kultur

Živly nebyly vždy ustáleny v počtu čtyři. V historii se mnohokrát objevuje i živel pátý. Už v Platónových spisech (*Tímaios* aj.) nalezneme zmínku o „*aithéru*“, který o chvíli později definuje i Aristoteles (O vzniku a zániku) jako společného původce všech živlů, pátou esenci, nebeský éter. Tento názor významně ovlivnil zejména stoiky,

⁴ BANZHAF, Hajo. *Živly jako obraz člověka*. Str. 17

helénistickou filozofickou školu (*Bůh je substance pronikající vším - světlo, „pneuma“, tvůrčí oheň*). I v odlišných kulturách nalézáme jistou analogii k pojetí tohoto tématu.

Indie těží z moudrosti zachované ve védách a upanišadách. Odtud také pochází pramen indické filozofie. V Upanišadách („Chândogya-Upanishad“)⁵ je zmínka o třech nejdůležitějších prvcích světa: **ohni, vodě a zemi**. Tyto síly mají svůj obraz v surovinách (potravinách) i konkrétní tělesné oblasti, k níž se pojí. Např. Oheň je spojován se vším, co je olejnaté a mastné. Na tělesné úrovni člověka mu pak přisuzují kostní dřev a řečové orgány. Později se přidávají ještě další prvky – **éter/prostor známý též pod názvem Akasha a vzduch/vítr**. Tedy celkem pět základních elementů.

Pro naši kulturu je také velmi blízký *buddhismus*. Indické náboženství, vycházející ze stejných kořenů, avšak na prvky živlů (oheň, voda, země, vítr) už se nedívá jako na aspekty božství, ale jako vlastnosti spojené s tělem. Každý z nás má v sobě vlastnosti ohně, vody i větrné, ale jeho úlohou je zůstat pozorný, zaměřit svou mysl do svého nitra a sjednotit ji. Soustředit se, a tím rozvíjet uvědomělost. Tj. nenechat se smysly odvrátit od podstatného.

Čína i Japonsko užívají jiný druh písma, tedy i naprosto odlišný způsob nazírání na věc. Díky specifice znaků je způsob jejich čtení oproti naší kultuře mnohem složitější (složený z více slov), komplexnější, vycházející z celku. Japonsko řadí mezi základní elementy: **vodu, oheň, zemi a vítr** a pátý element - „**prázdnost**“/ nebe-nebesa. Čína uctívá jiné prvky, než sousední Japonsko. Mezi pět prvotních hybných sil, které vznikly diferencováním původní prasu substance „*čchi*“, řadí: **vodu, oheň, zemi, dřevo a kov**, *souhrnně je nazývá „Wu-Xing/ Wu-Sing“*. Tyto elementy tvoří veškeré jsoučno a řídí celý jeho „život“ – cyklus neustálého zrodu a zániku prostřednictvím vztahů. Ale také skrze vzájemné překonávání, s nímž jsou mezi sebou jednotlivé elementy propojeny.

Těchto pět elementů je silně inspirováno přírodou a spolu s teorií jin a jang tvoří základní stavební kámen k tradiční čínské filozofii i medicíně. Pět elementů také představuje pět fází sezónních přírodních cyklů – každému roku dominuje jiný z těchto pěti elementů.

⁵ <http://www.hinduwebsite.com/sacredscripts/hinduism/upanishads/chandogya.asp>

2. Rozvoj smyslové percepce v předškolním období

2.1 Smyslové vnímání a poznávání

Jednou ze základních potřeb člověka je „potřeba orientace ve svém prostředí“ a prostoru, který obývá. Smysly mají tu důležitou funkci, která nám právě tuto potřebu umožňuje naplňovat. Vnímání pomocí smyslových analyzátorů zprostředkovává a v našem mozku utváří obraz vypovídající příslušné informace jak vnějšího, tak i vnitřního charakteru. Časem se postupně vyvíjí přesnost dané percepce i úroveň zpracování získané informace. Různé druhy vnímání jsou již od raného věku mezi sebou navzájem propojovány a takto získané informace centrálně zpracovány. Přirozeně tedy dochází k „intermodálnímu“ poznávání. Poznávání se děje „zejména prostřednictvím motoriky“ (...) „Potřeba poznávat slouží jako regulační mechanismus dětského chování.“⁶

Jednotlivé smysly nás informují o různých kvalitách objektů v našem okolí. Rozvíjejí různý druh vnímání, jiný obraz o skutečnosti. V této souvislosti ho proto můžeme dělit podle kategorií - na vnímání: „zrakové (optické, vizuální), hmatové (dotykové, haptické, taktilní), sluchové (auditivní), čichové (olfaktorické), chuťové (degustativní) a nitroorgánové (coenestetické). Předpokladem vnímání jsou funkční smyslové orgány a mozek.“⁷

Cílem předškolního vzdělávání je rozvoj dítěte tak, aby se později dobře naučilo číst a psát. Aby se tomu ale skutečně mohlo tak stát, budou k tomu zapotřebí „nezbytné základní zkušenosti v oblasti učení a prožívání. Dítě musí nejdříve v přímém smyslu chápat své okolí a uchopit předměty v něm rukama, tělem, očima a ušima, aby mohlo převádět zkušenosti i do abstraktních pojmů.“⁸ Na důležitost rozvoje vnímání v období prvních šesti let upozorňuje i schéma vývoje dítěte (příloha č. 1), zpracované komparací několika vývojových přehledů, Antje Loosovou. Na obrázku je patrné, jak jsou mezi sebou jednotlivé typy vnímání a poznávání úzce provázány.⁹

⁶ VÁGNEROVÁ, Marie. *Dětství a dospívání*. Str. 74

⁷ PETRÁŠ in Valenta, M., Michalík, J., Lečbych, M. a kol. *Mentální postižení*. Str. 138

⁸ DIENER, Gudrun, LOOSE, Antje C. a PIEKERT, Nicole. *Grafomotorika*. Str. 40 - 41

⁹ Tamtéž. Str. 42 - 43

2.2 Rozvoj smyslů v období mezi třetím a šestým rokem

2.2.1 Zrakové vnímání a jeho rozvoj podle Bednářové a Šmardové

Zrakem přijímáme nejvíce informací, je naším dominantním smyslem. Umožňuje nám nejen poznávat věci kolem nás, ale zejména orientovat se v prostoru. Je důležitým prostředkem komunikace.

Podle Bednářové (2007), by tříleté dítě mělo být schopno rozeznat a přiřadit k sobě stejné **barvy** (v barevné škále: žlutá, červená, modrá, zelená, hnědá a černá - bez rozeznávání odstínů)¹⁰. Tři a půl leté dítě by mělo tuto vybranou základní barvu na pokyn ukázat a ve čtyřech letech ji samostatně pojmenovat. V pěti až šesti letech pak začíná rozlišovat odstíny **barvy** (např. světle a tmavě modrá). Postupujeme opět od nejjednoduššího – přiřazování, vyhledávání až pojmenovávání. V šesti letech by dítě mělo zvládnout samostatně pojmenovat odstíny barev.

Už během kojeneckého období dokáže toto malé dítě rozeznat **figuru a pozadí**. Postupně si tuto dovednost zpřesňuje zejména prohlížením obrázkových knížek a pojmenováváním tamějších (plně viditelných, ale i částečně ukrytých) objektů. Pěti až šestileté dítě už má více zažité symboly v podobě obrázků, které mu umožňují kvalitativně lepší rozeznávání i orientaci „figury-pozadí“ při jejich čtení. Začíná mít i více zkušeností s tvary a jejich liniemi. Předškolák už zvládá vyhledávat méně známé tvary na členitém pozadí.

V oblasti **zrakového rozlišování (optické diference)**, dokáže dítě po třetím roce běžně rozlišovat předměty jiné velikosti, barvy, výrazně odlišného druhu i tvaru, ne však předměty lišící se detailem či polohou. Vnímání je zaměřeno na celek, ne na jeho části. Nejdůležitější z pohledu pozornosti, je pak vlastnost daného předmětu. K tradičním činnostem v oblasti zrakové diference v tomto věku, patří přiřazování – vyhledávání a seskupování shodných předmětů. Až kolem pátého roku dokáže rozlišit tvary lišící se detailem. Zvládá už také spolehlivě rozlišit *horno-dolní* (vertikální) postavení objektů a poté i *pravo-levé* (horizontální). „*Je schopno vyhledat dva stejné objekty v řadě, identifikovat shodné a neshodné dvojice ve tvaru, detailu, horizontální i vertikální postavení.*“¹¹

¹⁰ BEDNÁŘOVÁ, Str. 67

¹¹ Tamtéž. Str. 82

Uvědomění si **části a celku** viděných objektů (**optická analýza a syntéza**) se v tomto věku postupně rozvíjí. Dítě nejprve poznává chybějící části (oblíbená hračka, panenka), z částí staví celek (stavebnice) i obrázek (volně, podle předlohy a naposledy předlohu jen krátce ukážeme a dítě obrázek seskládá, nejobtížnější je seskládat obrázek bez předlohy podle slovního zadání). Po pátém roce se zaměřuje více na vnímání částí, než na celek. Uvědomování si vztahu a propojení částí a celku má zásadní vliv na vnímání prostoru, má úzkou souvislost s rozvojem technického (logického) myšlení. Základní otázkou pro nás, by mělo být, zda dítě vyhledává stavebnice, puzzle a činnosti s principy stavby, skládání, konstruování. Postupně můžeme volit skládky s více počty dílků, složitější.

Zrakovou paměť rozvíjíme u menších dětí popisem a rituálním, opakujícím se vykonáváním činností. S dítětem si povídáme a přitom zaměřujeme svou pozornost na vybraný jev, který popíšeme. Tím mimo jiné podporujeme rozvoj záměrné paměti. Kolem pátého roku dochází k velkému rozvoji prostřednictvím hry pexesa. Stále má dominantní vliv náš dialog s dítětem a popis toho, co daný den vidělo.

Ve věku tří let nezařazujeme žádná záměrná cvičení k rozvoji **očních pohybů**, ale dbáme na vytváření správných návyků při běžných činnostech (listujeme knihou zleva doprava, řadíme obrázky zleva doprava aj.). V předškolním období, kromě stálé podpory a upevňování správných návyků, můžeme zařazovat pracovní listy.

2.2.2 Sluchové vnímání a jeho rozvoj podle Bednářové, Šmardové

Sluch je dalším velice důležitým smyslem, jedním z prostředků komunikace a spojnicí mezi já a ty a mezi já a svět. Umožňuje nám specificky dotvářet vnímání prostoru. Jeho přínos a kvality mají přímý vliv na rozvoj naší řeči i na schopnostech dosáhnout abstraktního myšlení.

Bednářová (2007) upozorňuje, že dříve než učitel začne rozvíjet sluchové vnímání a fonemický sluch, je zapotřebí ověřit si individuální schopnosti slyšení konkrétních dětí, se kterými ve třídě pracuji, abych u nich případně vyloučila sluchové vady. Při sledování sluchového vnímání posuzujeme úroveň fonemického uvědomování, ne slyšení ostrosti daného zvuku, jak by se někdo mohl na první dojem domnívat.

Fonematické uvědomování má významnou roli na rozvoj řeči a čtenářských dovedností. Podle Petráše (2012), se sluchové vnímání rozvíjí rychleji než zrakové, ale dozrává později. Někteří autoři uvádějí období pátého až sedmého roku a jiní až desátý rok věku dítěte, (podle příslušnosti k levé mozkové hemisféře, která se rozvíjí později než pravá).¹²

Rozvoji sluchového vnímání po třetím roce dítěte, napomáhá především časté povídání s dospělým. Čím častější, tím lepší. Tradičně k němu patří **naslouchání** pohádek, zpívání i rytmičování, říkadla s pohybovým doprovodem i bez doprovodu, básničky, společné říkání rozpočítáadel, také „naslouchat tichu“. U malých dětí je důležité dbát na kvalitu, a také pomáhat vytvářet prostředí nepřesycené zvuky či rušené zvukovou kulisou nad rámec běžného hluku ulice, města či daného prostředí. (Cvičí se lokalizace zvuku a jeho rozlišování i počítání, rozklad slov na slabiky, rýmování i určování počtu slov ve větě).

Předškolní dítě už by již mělo umět říci několik básniček, rozpočítadel, písniček a mělo by být schopné pozorně naslouchat čteným nebo vyprávěným pohádkám a příběhům. Jedním z příkladů, jak rozvíjet kvality sluchového vnímání u svého dítěte, je vytvořit dítěti prostor k vyprávění a sdělování příběhů a pohádek. Tím podpoříme nejen sluchovou paměť, sledování a zapamatování si časové posloupnosti, ale také rozvoj slovní zásoby a vyjadřování.

Na rozvoj sluchových funkcí potřebných pro úspěšný vstup do školy je podle Bednářové zapotřebí ovládat **rozlišování** hlásek (znělých i neznělých, měkkých a tvrdých souhlásek, krátkých a dlouhých samohlásek a u sykavek) v běžně používaných slovech. Náročnější variantou pro pokročilé jsou pak slabiky a uměle vytvořená slova. Rozvíjíme sluchovou **analýzu a syntézu** (určování počtu slov ve větě; počtu slabik ve slově; určování první, středové i poslední hlásky ve slově).

Zaměřením na konkrétní znak a ostatní (zbytkovou) sluchovou kulisu vedeme k uvědomění si vztahů **figura – pozadí**. Postupným rozvojem vnímání také zvyšujeme **sluchovou paměť** a reprodukování **rytmu** (rytmická cvičení, vytleskávání, dupání, zpívání a používání různých nástrojů a pomůcek).

¹² PETRÁŠ in VALENTA..., *Mentální postižení*. Str. 146

2.2.3 Rozvoj hmatu a hmatového (taktilního) vnímání

Hmatové vjemy hrají od raného věku nepostradatelnou roli. Hmatové vnímání se týká celého povrchu těla, zejména pak ruky a prstů, jejichž konečky obsahují nejvíce sensorických čidel. Hmat má důležitou roli v komunikaci, v rozvoji emocí i regulaci tělesného napětí. Má vliv na celkový vývoj motoriky dítěte, zejména v oblasti jemné motoriky.

Jemná motorika využívá a zdokonaluje práci malých svalů – prstů, díky které můžeme manipulovat s předměty. Je k ní zapotřebí určité dávky obratnosti i přesnosti. K tomu napomáhají každodenní činnosti, sebeobsluha, manipulační hry, tvořivé a rukodělné činnosti. Úzce souvisí s grafomotorikou. Čím více se obratnost rukou zdokonaluje, tím menší předměty nabízíme k uchopování a manipulaci.

Rozvoji hmatového vnímání v mateřské škole napomáhají prstové hry (postupné otevírání prstů ze zavřené dlaně, déšť, klávesnice) doprovázené říkadly, pohybem, rytmem, ale také hra na hudební nástroj (flétna, „klavír“) – nebo představa této hry (ze zažitých zkušeností). Ideální pro rozvoj hmatu jsou aktivity s přírodninami (smyslové hry ve třídě, hry na písku, v kuchyňce, ve volné přírodě), které jsou na dotek velice rozmanité.

S předškoláky rozvíjíme nejjemnější pohyby a obratnost prstů např. při uzlování (tkaničky). Děti se zlepšují v oblasti grafomotoriky (kresba), ale i v modelování (keramická hlína, modelína, včelí vosk, těsto, půda) a v dalších výtvarných technikách. Při kresbě podporujeme správné pracovní návyky, správný úchop tužky. Svě místo zde mají i různé společenské hry (Mikádo) a hry s míčem (hod na cíl, házení a chytání míče).

2.2.4 Rozvoj čichu a chuti

Čich patří údajně k jednomu z nejstarších smyslů, jeho význam tkví na upozornění před případným nebezpečím (kouř z ohně). Prostřednictvím čichového ústrojí (olfaktorického systému) můžeme přijímat informace z vnějšího prostředí v podobě vůní a pachů (chemikálie rozptýlené v plynech, které vnímáme i ve velmi malých koncentracích). Pomáhá nám určovat a hodnotit potravu a spoluurčuje k ní i chuť. *„Během vývoje si čich udržel své spojení s částí mozku, která se stala řídícím*

centrem pro naše emocionální odpovědi, těsně spojující vůně s našimi emocemi. (...) Dokáže věrněji než ostatní smysly vyvolat vzpomínky a vnést do nich emoce.“¹³ Přesný mechanismus čichu (na molekulární úrovni) nám dodnes není plně jasný. S dětmi v mateřské škole můžeme poznávat různé vůně, ideálně přírodní (včelí vosk, kůra z pomeranče, citrónu, ale i z různých éterických olejů). Je dobré podporovat vzpomínání s výrazným „otiskem“ vůně, které je pozitivní (vůně po dešti – uvolnění). Můžeme děti upozornit na to, že čistota voní (po návratu ze zahrady, vycházky, po umytí mýdlem; když dostanu nové pyžamo, ručník).

Chuť nám umožňuje, díky různým chuťovým pohárkům, rozeznávat čtyři základní chutě: sladké, slané, hořké a kyselé, dále ale také strukturu jídla a její aktuální teplotu. Má výsadní roli ve výběru jídla i pití, i když nám zde vypomáhá i mnohem citlivější společník, čich. Chuť se stejně jako vůně umocňuje ve spojení s kapalinou, vodou. V prostředí mateřské školy se seznamujeme s pestrou škálou chutí, postupně podle plně individuálního tempa. Seznámení s cizí chutí, kterou dítě nepreferuje, nebo se s ní ještě nemuselo setkat je dobré pro vnímání škály (toto ano a toto ne), je to ale velmi citlivé téma, v praxi se s ním musí nakládat velice citlivě.

¹³ BERNACIKOVÁ, Martina. *Fyziologie člověka*. Kapitola 12, WWW, dostupné z: <https://publi.cz/books/151/12.html>

3. Rozvoj smyslového vnímání v odkazu waldorfské pedagogiky

3.1 Pohled na dítě jako na smyslový orgán

Švédský pedagog, Frans Carlgren, věnuje ve své knize *„Výchova ke svobodě“* úvodní část předškolnímu dítěti. Toto období, vnímá jako mnoho dalších, za velmi zranitelné a obzvláště citlivé. Pro malé dítě, zde užívá obrazné představy - jakoby celé bylo jedním velkým „smyslovým orgánem“¹⁴, vnímavé a reagující i na projevy chování dospělých osob v jeho blízkém okolí. Upozornil tak na schopnost dítěte detekovat změnu nálady u dospělého.

V podobném pohledu si takto můžeme vykládat i Piagetovo senzomotorické období, konkrétně v jeho citovém aspektu. *„...vnímání patří k zobrazujícímu aspektu poznávání skutečnosti (...) činnost je ve svém celku i ve své podstatě operativní a přetváří skutečnost.“*¹⁵ Marek Herman v této souvislosti mluví o základní potřebě každého malého dítěte - o pocitu bezpečí, lásky vycházející z blízkosti a důvěrného vztahu člověka (v označení lidí, „nošenců“¹⁶ - pohled podle reakce na nebezpečí, když se blíží predátor).

3.2 Svět venku a svět „uvnitř“ – vývojové fáze podle B. C. J. Lievegoeda

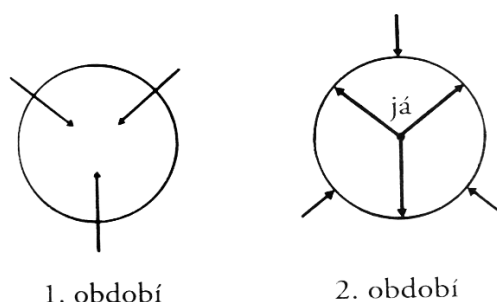
Vývojová psychologie je nesmírně pestrá v nabídce pohledů, kterými člení a vzájemně determinuje různé oblasti vývoje biologického či psychického zrání. Z této široké nabídky jsem si vybrala ne příliš známého profesora Lievegoeda (Holandsko, univerzita Rotterdam), který mě zaujal v přehledných schématech vývoje. Ve své knize *„Vývojové fáze dítěte“* se věnuje nejen fyzickému růstu, ale také vývoji „duše“ dítěte v kontextu vztahu k jeho okolí. Tato období odpovídají zhruba šesti až sedmiletým cyklům. Z pohledu učitele v mateřské škole, bych pak ráda zmínila první

¹⁴ CARLGREN, Frans. *Výchova ke svobodě*. Str. 29

¹⁵ PIAGET, Jean a Bärbel INHELDEROVÁ. *Psychologie dítěte*. Str. 33

¹⁶ HERMAN, Marek. *Najděte si svého manžana*. Str. 111

dvě stadia, která spadají do období předškolního věku a přechodu do základní školy – do věku školáka.

Obrázek 1 - schéma vývojových fází podle B. C. J. Livegoeda¹⁷

Během prvního období (do šesti-sedmi let), je nejdůležitějším vztahem „pronikání“ vnějšího světa do nitra dítěte. S neomezenou důvěrou do sebe dítě „bez duševního odporu přijímá všechno, s čím se setkává.“¹⁸ Zkušenosti, které díky tomuto působení vznikají, ještě nejsou plně shrnovány ve středu já. Livegoed také mluví o tom, že všechny smyslové orgány jsou nyní plně otevřeny. Hlavní „vnitřní“ aktivitou je nápodoba. Tou dítě plně rozvíjí nejen svůj jazyk, ale otiskuje také veškeré komunikace lidí kolem sebe. Jemným napodobováním se začíná formovat základ pro pozdější morální. „Vztah k okolí je nesen důvěrou a otevřeností, jaká v žádné jiné fázi lidského života už není možná.“

V druhém období už můžeme sledovat jasný střed v podobě „já“ dítěte, odkud vychází síly až na samou hranici tohoto malého individuálního světa. Tento svět připomíná zahradu, která je obestoupena vysokou zdí, oddělující dítě od skutečného světa. Dítě se připodobňuje obrazu krále, který může stejně jako je tomu v pohádkách, ve svém království o čemkoliv snít. „Dítě samo v sobě je šťastné a stává se nešťastným teprve tehdy, když z vnějšího světa přicházejí nestravitelné dojmy, které sem vnikají násilně a nemohou ve vnitřním světě najít své místo.“¹⁹ Tyto nestravitelné dojmy se později proměňují – zůstávají zakonzervovány malou zdí, nebo své místo po nějaké době přece jen nalézají. Malé zadržené a nestrávené dojmy vnímá jako možné příčiny později vystupujících duševních poruch.

¹⁷ LIVEGOAD, B. C. J. *Vývojové fáze dítěte*. Str. 15

¹⁸ LIEVEGOAD, B. C. J. *Vývojové fáze dítěte*. Str. 15

¹⁹ LIEVEGOAD, B. C. J. *Vývojové fáze dítěte*. Str. 14

Až třetí období (puberta) zdi vnitřního a vnějšího světa dítěte postupně proráží, posílené růstem do duševní jednoty. Zažilo sílu svého já, ze kterého všechno vychází a k němuž se všechno vztahuje a může se tak nyní stát „*aktivní v sociální oblasti.*“

3.3 Rozvoj smyslů z pohledu léčebné pedagogiky Rudolfa Steinera

*„Vnější svět je ve všech svých jevech naplněn božskou nádherou;
ale to, co je božské, musíme nejprve prožít sami ve vlastní duši,
chceme-li to nalézt kolem sebe.“²⁰*

Téma smyslů a jejich existence pro člověka je velice fascinujícím a nemalým tématem. Ve waldorfské pedagogice se setkáváme s teorií hned dvanácti smyslů, o kterých mluvil už J. A. Komenský, jakožto „bran“ do duše člověka. Rudolf Steiner pak v mnohých svých knihách rozpracovává toto téma dál. Každý z dvanácti smyslů je jedinečný a každý z nich také přináší nový rozměr pro naše vnímání, ať už na vědomé či nevědomé úrovni. Smysly působí nejen na tělo, jak to známe z běžné praxe, velmi citlivě se dotýkají také naší duše. Podle Rudolfa Steinera, se na svět rodíme již se všemi dvanácti smysly. Některé z nich se však budou probouzet a růst v jiném tempu a jiném čase, až k tomu naleznou příhodné podmínky. První čtyři jsou zásadní ve vývoji pro děti v období prvních sedmi let. A tedy i pro vychovatele malých dětí, kteří by jim ve svých přípravách měli věnovat svou pozornost.

Díky první skupině smyslů: *hmatu, životnímu smyslu, smyslu pro pohyb a pro rovnováhu* objevujeme, co je to „svět“. Ohmatáváme si ho, balancujeme mezi jistotou a nejistotou, pohybem rozvíjíme řeč i myšlení, zažíváme libost i nelibost, spokojenost, a tím si (vnitřně) budujeme pevné základy. Tělesný růst a vývoj nejvíce působí na oblast vůle. Heslem pro toto období je: Svět je dobrý!

3.3.1 Hmat.

Prvním a nejsilnějším tělesným kontaktem je porod. Při narození se tělíčko samovolně „promačkává“. Toto je částečně potlačeno u císařského řezu, kde je doporučována pozdější stimulace haptickým kontaktem, masáže, aby se dítě mohlo se svým tělem dobře propojit. Přichází první nádech, první kontakt a vědomí „jsem

²⁰ STEINER, Rudolf. *O poznání vyšších světů*. Str. 21

tady“. Tělo a kůže vytváří jasnou hranici. Díky ní zjišťuji, kde a co jsem já a co je mé okolí. Malé děti jsou zavinovány do zavinovaček, šátků, peřinek. To úzce souvisí s prostorem a bezpečím, klidem. Počáteční, mateřská péče, usiluje o pocit pohody, spokojenosti, důvěry, jistoty a bezpečí. Pokud se dítě cítí dobře samo v sobě, nemá potřebu útočit na druhé – cítím se dobře, vím, že je všechno v pořádku, vše je jak má být. V tomto období se také silně vyvíjí tzv. „pra-důvěra“ = péče, kterou projevuje naše okolí o nás. Zejména náš vztah s matkou. Pra-důvěra je také základem pro utváření sebe-důvěry. Pokud se dítě cítí dobře, mohou se později správně a zdravě rozvíjet sociální smysly.

3.3.2 Životní smysl

Význam životního smyslu spočívá v informovanosti o rovnováze v našich organických/životních procesech. To, že jsme se cítili dobře, poznáme většinou až ve chvíli, kdy se dobře necítíme, až když něco není v pořádku (hlad, únava). Dítě by si mělo zažít i špatné zkušenosti (pocit hladu, přejím se a je mi špatně), aby si mohlo vážit dobrého a najít si svůj střed. Umět samo odhadnout, co mi dělá dobře a co ne. Bolest, kterou prožijeme jen v určité malé „míře“, nám neublíží, spíše nás posílí. Běžné prožívání bolesti je pro člověka tedy zdravé. Životní smysl nám řekne, že teď bychom se měli více starat o sebe, stanovuje hranice. Po překonání obtíží je nám zase dobře.

3.3.3 Smysl pro pohyb

U dětí přichází největší radost skrze pohyb. Pohyb je úzce spojen s vývojem řeči. Rozvojem hrubé i jemné motoriky působíme na pohyblivost myšlení, rozvoj řeči a řečového ústrojí. Pohyb působí na zdravé formování mozku - díky myšlenkám a našemu nadsmyslovému chtění, dříve než uděláme jakýkoliv pohyb, ho vždy nejprve zažijeme již v mysli. Naučíme-li se všimnout si událostí, které k nám přicházejí, když jdeme v životě tím správným krokem.

3.3.4 Smysl pro rovnováhu

Smysl pro rovnováhu souvisí se správným zabydlováním v sobě samém. Těžiště našeho těla se postupně celé první sedmiletí neustále proměňuje, roste do šířky i do délky a každou chvíli je jiné. Tento smysl nás informuje, kde se nacházíme ve vztahu k prostoru. Ovlivňuje rovnoměrnost zrání a schopnost učení (rozeznávání).

4. Příroda, dítě a cyklus čtyř ročních dob

4.1 Vliv přírody na dítě

Čím může být příroda dítěti? Z vývojové psychologie víme, že to nejdůležitější, co potřebuje malé dítě k jeho správnému duševnímu vývoji, k tomu, aby bylo šťastné a spokojené, je potřeba cítit pevnou vazbu k nějaké blízké osobě, bohatou na podněty a vždy bezpečnou. Tereza Vošahlíková, z Asociace lesních školek, říká, že děti jsou primárně sociální bytosti, mají potřebu rozvíjet kontakt s druhými a podněcovat ke kontaktu a činnosti i celé své okolí. „*V součinnosti s druhými mohou trénovat komunikaci, učí se vyjadřovat své pocity a potřeby, poznávají význam vzájemné pomoci, ohledu, způsoby řešení konfliktů.*“²¹Té nejbližší osobě, kterou máme, zpravidla říkáme „mami“. A právě takovou matkou pro nás může být i ona příroda.

James Lovelock, britský fyzikální chemik, přišel v 60. letech 20. st. s hypotézou, teorií „Gaia“. Tato teorie se dívá na život na Zemi jako na obrovský samoregulující se systém. Lovelock vyzval lidstvo k nové „biosférické etice“. Tato teorie vyvolala ve světě vlny diskusí. A jak říká jeden z jejích odpůrců, prof. Zdeněk Neubauer, „*Gaia dala přinejmenším vzniknout spoustě úvah a pocitů zvyšujících citlivost, opatrnost a snad i pokoru lidí vůči přírodě i planetě, které by se možná bez této teorie nikdy neobjevily.*“²² V duchu této myšlenky také napsala umělkyně Yoko Ono, v létě roku 1990 báseň: „*Země nám toho tolik dává. Měli bychom Zemi naslouchat a slyšet tlukot jejího srdce – a žít v harmonii s touto nádhernou planetou.*“²³

Výchova začíná u dospělých, stejně jako správné chování v (a k) přírodě. Příroda sama malé dítě k lásce a ohleduplnému chování nemůže naučit. Předškolní dítě to však velmi dobře může pozorovat a napodobovat od všech svých průvodců. Poznává to podle nálady, se kterou s ním vstupují do lesa, jak se v ní pohybují, čeho si všímají.

Když každý z nás zapátrá zpětně ve svých vzpomínkách, určitě si vybaví, kdo byl tím jeho průvodcem, který mu prostředí lesa, nebo určité krajiny přiblížil. Právě tyto otisky se hluboce zapisují do duše dítěte, které mnohdy tyto vzory přejímá dál. V knize

²¹ VOŠAHLÍKOVÁ, Tereza. in *Zelený kruh*. WWW. http://www.zelenykruh.cz/wp-content/uploads/2015/01/300409_clovek-priroda_fin.pdf Str. 30

²² MÁCHAL, Aleš. *Průvodce praktickou ekologickou výchovou*. Str. 50

²³ PORRIT, Jonathon. *Zachraňme Zemi*. Str. 45

Aleše Máchala se můžeme dočíst, že mnohdy snaha některých průvodců zprostředkovat dětem živou přírodu, zůstává nepřesvědčivá a povrchní. Dospělí mají stále méně času pobývat jen tak volně v přírodě na procházkách s dětmi. Bezprostřední kontakt s přírodou vnímá především jako příležitost, nejen pouhé východisko výchovy a ochrany k přírodě a krajině kolem nás. A tato příležitost by podle jeho slov neměla být promarněna.

Upozorňuje také na jistou skutečnost, že „u dětí mladšího školního věku zprvu převládá spíše přirozená zvědavost než úžas nad krásou přírodnin a krajiny.“²⁴Hana Librová k tomu dodává, že o to důležitější je, **ukazovat dětem krásu a velikost přírody.**²⁵ Přitom by se ale rozhodně měli vyvarovat plochému kliše typu: chránit přírodu je dobré, ale škodit jí nesmíme, to není dobré.

O momentu, kdy se poprvé malé dítě setkává s přírodou, upozorňuje hned několik autorů, jako o situaci, kdy je mimořádně důležitá role dospělého, průvodce. Ne každé dítě, se v cizím prostředí cítí bezpečně. Řada z nich může na přemíru neznámých podnětů dokonce reagovat strachem a úzkostí.²⁶ Dospělý se tak stává útočištěm, zaručeným bezpečím, dokud dítě nenachází odvahu a touhu objevovat samo. Během této doby se od dospělých průvodců učí také například to, zda je pád do potoka anebo píchnutí vosou zvládnutelná situace, anebo pohroma dramatických rozměrů.²⁷Samotná volná hra dětí, nám také mnoho napoví. Ti nejmenší, mají rádi taková místa, která nabízejí úkryt, kouty, kde nejdou na první pohled vidět (křoví, široké kmeny stromů, mohutné kořeny, pařezy), a kde se mohou cítit bezpečně, ale přitom neztrácí přehled o situaci kolem nich. O něco starší děti (na pomezí školního věku) pak tyto místa využívají pro realizaci své stavby. Posouvají toto ono „místo bezpečí“ o úroveň dál. V různých zákoutích tak můžeme sledovat vznikající bunkry, domečky, pevnosti i chýše. Jak znám z vlastní zkušenosti, člověk si k takovým místům vytváří citové pouto. Příroda se tak už navždy promění. Dítě si rozšíří vědomí svého domova, útočiště a i skryše, odkud může podnikat nová dobrodružství.

²⁴ MÁCHAL, Aleš. *Průvodce praktickou ekologickou výchovou*. Str. 57

²⁵ *Tamtéž*. Str. 57

²⁶ KAHN, Petr H. Jr. a Stephen R. KELLERT. *Children and Nature*. Str.152

²⁷ KRAJHANZL, <http://www.ekopsychologie.cz/files/39detistudie.pdf> Str. 4

Předškolní věk je podle Eriksona obdobím *aktivity* a *iniciativy*. Mluví o přirozené zvědavosti dětí, díky které mají velkou touhu poznávat svět a vše nové, co k nim skrze toto poznání přichází. I když z počátku jen velmi pozvolna, krůček po krůčku. Každá změna, která z vnějšku přichází, je výzvou - a každá taková zkušenost posouvá zážitek jeho hranice zase o kus dál. „*Jestliže je dětem poskytnut čas na adaptaci a vlastní tempo, s radostí prozkoumávají, zapojují fantazii, tvoří. (...) Rytmus a tempo každého dítěte je jiné, jejich přání a preference jsou mnohavrstevnaté, rozhodují se podle individuálních zájmů a momentálních potřeb.*“²⁸

Příroda nám nabízí nepřeborné množství podnětů a jedinečné a multifunkční prostředí pro rozvoj pohybových dovedností, tak, jak to žádné hřiště dětem nikdy neumožní. Zdolat nerovný terén, kopec, vylézt na strom, skákat přes kaluže, překonat rozbahněnou cestu, chodit po mechu, po kamenech, po pěšině i po jehličí bos, ale také třeba i sklouznout se po ledu a mnoho jiných zážitků. Tyto chvíle radosti a úžasu, rozvíjejí jejich osobnost a budují vztah k přírodě. Tento vztah se dá dále rozvíjet nejen osobním příkladem, ale také vyprávěním, příběhem či pohádkou.

„*Pokud má dítě dobrého průvodce pro poznávání přírody a zdravý kousek přírody v dosahu, pak je to slibný základ pro další období jeho vývoje.*“²⁹

4.2 Potenciál jednotlivých ročních dob pro zážitky dítěte

Pravidelným pobytem venku, mají děti možnost pozorovat změny, které souvisí s jednotlivými ročními obdobími a tím, co je pro ně charakteristické. Postupně tak získávají povědomí o souhře všech vlivů (živlů) v rámci jejího stále se opakujícího koloběhu. O růstu a odumírání – v lese, na louce i na zahradě. O vzájemné propojenosti a provázanosti jedné části s druhou. Toto vnímání přispívá k rozvoji úcty k životu ve všech jeho formách (Dítě a svět).

Naši předkové byli více, než jsme dnes my, spojeni s přírodou a vším, co se v ní právě odehrává. Lépe uměli vyčíst z pohledu na nebe a měsíc, jaké bude druhý den počasí, zda přijde déšť nebo jasné slunce. Věděli také, že když je v zimě tma, lidská duše

²⁸ VOŠAHLÍKOVÁ, Tereza. *Role předškolního vzdělávání ve výchově k udržitelnému rozvoji* in Zelený kruh. Str. 30

²⁹ KRAJHANZL, Jan. Děti a příroda: období dětského vývoje z hlediska environmentální výchovy. <http://www.ekopsychologie.cz/files/39detistudie.pdf> Str. 8

se více noří sama do sebe. Člověk utichá, je přirozeně více hloubavý a naslouchající. A když přijde léto a slunce zapadá až v pozdním odpoledni, s radostí běhá po venku, i jeho duše, jako by byla s ním - spíše „venku“ než uvnitř, rozjařená a veselá. Věděli, že jarní a podzimní rovnodennost přináší i lidské duši jakýsi klid. Tím hlavním, kdo řídil řád dne, týdne i roku bylo Slunce. Podle doby světla mohli lidé pracovat, a když přišla tma, rozsvítili svíce a přišla fáze odpočinku, nabírání sil. Dnes se mnohdy k těmto starým řádům navracíme s vědomím, že se v něm skrývá cosi hlubšího, zdravého, co nám přináší pocit harmonie.

Pro děti je kontakt s přírodou velmi důležitý. A navíc je místem, kde lze provádět mnoho aktivit, aniž bychom k tomu potřebovali jedinou hračku. Můžeme zde kreslit klacíkem, počítat pomocí kamínků, cvičit a hrát si, jak nám naše fantazie umožní. Každé roční období v sobě skýtá jiné příležitosti.

4.2.1 Podzim

Období dozrávání a sklizně plodů, síly přírody chřadnou, odstíny od pestrobarevných listů pomalu blednou a vše se chystá na období klidu. S dětmi tento čas můžeme trávit sběrem rozmanitých podzimních plodů a semen. Z obilných zrn a kukuřice, můžeme mlít mouku a upéci si chleba. S elementem větru se prohánět po kopcích s draky a s radostným prožitkem nasávat poslední hřejivé paprsky babího léta. Činnost se postupně přesouvá do interiéru, kde si můžeme vytvářet sbírky přírodnin pro všechny naše smysly, zejména hmat.

4.2.2 Zima

Ticho, klid a usebrání. Zima přináší na sklonku podzimu tzv. „Období světla“ – období největší tmy. Ta trvá od listopadu (sv.Martin) až po Hromnice (začátek února). S ní přibývá nutnost „dosvětlovat“ a to nejen lampu venku, ale také v naší duši – zvedat náladu. K tradičním činnostem, ze kterých může dítě čerpat sílu je vyrábět lucerny, zpívat písně a setkávat se s lidmi, jejich teplo nás zahřeje. Zdobit stromeček a rozsvěcovat tváře kolem nás. Zima přináší silné kontrasty v zážitku zimy venku a v pocitu náhlého zahřátí v teple domova. V přírodě stejně jako hluboko v naší duši přichází impuls pro nové začátky (Slunovrat, Vánoce), vznik a zrod. I stromy si záhy po Novém roce chystají sílu k pučení.

4.2.3 Jaro

Jaro – růst. Masopustním veselím a vynášením Zimy – Moreny, se definitivně loučíme s obdobím bílé, šedivé a hnědé a sledujeme proměnu krajiny spolu s prvními jarními odvážlivci. I děti se s jarem probudí v nové síle a energii. Činnosti se z interiéru přesouvají více ven, na zahradu a do blízkého okolí. Pečujeme a čistíme prameny, studánky, sázíme semínka a pečujeme o rodící se mláďata. Vše si po zimě oddychne, „shodí bílou peřinu“ a navleče krásný zelený kabátek. Jaro s sebou přináší touhu k pohybu a tanci. Děti mají rády prožitky motání hnízda, zabydlování. S radostí zkoumají proměňující se škálu zvuků v přeletu ptactva.

4.2.4 Léto

Léto – Zrání, teplo a odpočinek. V příchodu léta má své magické místo Svatojánská noc opředená tajuplnými tradicemi spojenými s vyšší mocí bylin a vytvářením ohňů. Máme příležitost poznávat mnoho vůní, které se nyní mohly plně rozvést svým růstem. Máme možnost být mnohem déle venku. Pro děti ve školce ale toto období přináší také loučení, chystání se na prázdniny a na rituály přechodu ze školky do školy. Léto plné návštěv, táborů a změn v počasí. Zážitky vytrvalých dešťů a bouřky, stejně jako plného vyhřívání na sluníčku. Léto voní po bylinách a chutná po borůvkách. A na jeho samém vrcholu se chystáme zase na školu.

„Svět je závratně krásný a my budeme schopni to sami znovu objevit, naučíme-li se dívat na svět dětskýma očima.“³⁰

³⁰ HECKMANN, Helle. *Pomalé rodičovství*. Str. 17

II. PRAKTICKÁ ČÁST

*„Dej mi oči, které pozorují, chci víc, než jen vidět!
Dej mi uši, které naslouchají, kdo naslouchá, slyší více...“
(Petr Rebera)³¹*

1.1 Tematický celek „PŘÍBĚH Z HLUBINY“ (voda)

Anotace:

Do tematického celku „Příběh z hlubiny“, nás zavede poslech literární ukázky z knihy Petra Nikla, o hlubinné rybě Rybabě, který je rozdělen na několik částí. Celek přináší práci s textem, která postupně odkrývá dětem dobrodružství ze dna oceánu. To v sobě skýtá velké množství inspirativních aktivit a úkolů. Hlavním námětem příběhu, je světlo uvnitř temnoty, hledání a překonávání náročné cesty a schopnost rozdělení se s druhým o něco velice krásného.

Příběh: O Rybabě a mořské duši (P. Nikl)³²

*„Na dně hladiny je kluzko, na dně hladiny je úzko.
Na dně hladiny je klid, kdo chce, ten klid může pít.“*

Byla jednou jedna ryba a ta se jmenovala Rybaba. Kolem ní byla všude samá tma. Doprava tma, doleva tma, dopředu tma, dozadu tma, nahoru tma, dolů tma. Zkrátka všude tma. Teď už na ní byla zvyklá, oblíbila si ji. Viděla do ní, ale pamatovala si, že dřív, když byla ještě malá, se jí často zdálo – stávalo...

Neznala nic, než ticho a klid, tmu a šepot. Neboť i když hladinu právě brázdila hrozivá bouře a vlny se vzdouvaly do desetimetrové výše, tady dole stála voda na místě, jen spící dech Rybabou lehce pohupoval. Mezi malými barevnými světýlky, kterými svítí některé ryby, podobny lampiónkům - nebylo tu vidět nic, jen temné útlé kolébající se siluety vlnících se ryb a trav.

U samého dna, pomalu jako med, tekly dva prámy, jak se říkalo podmořským proudům, podle nichž se řídily ryby. Jeden proud byl teplý, obeploval celou Kosatkovou horu až ke škeblovým skalám. Druhý, tek l v opačném proudu - a protínal teplý proud v místě, kterému se říkalo „smějka“. To skýtalo potěšení nejrozmanitějším druhům ryb, které se ponořovaly do střídavě se prolévajících proudů, což bylo velmi příjemné.

A právě tam vyslechla jednou Rybaba záhadný rozhovor dvou hlubinných hadů: „Viděls už světlo? No – světlo, na jednom místě tam chybí tma.“ - „Kde?“ - „Tam nahoře, uvidíš je, když poplaveš na vrchol Kosatkové hory.“ Hlubinné ryby totiž neznají denní světlo. Od horních ryb se však už odnepaměti proslýchalo, že někde nad nimi je zvláštní konec moře, kde žije světlo a kterému se říká souš. Žádná z ryb však nemohla přesně říct, co to vlastně je, a kde. Rybabu čím dál víc vidina světla lákala.

Jednou donesl Rybabu proud chladného prámu až k plovoucímu lesu, skrývajícimu ve svém středu mýtinu. Tam, v kořenech korálového trůnu, bydlela stará Medúza, o níž se říkalo, že je velmi moudrá. A právě jí se Rybaba rozhodla svěřit se svým tajným přáním. „Já jsem Rybaba a mám...totiž chci...totiž slyšela jsem, že toho hodně znáš...“ „No,“ odpověděla Medúza vlídně, „musela bych nejdřív vědět, co mám znát, abych mohla odpovědět.“

³¹ In ZOLLER, Eva. *Učíme děti ptát se a přemýšlet*. Str. 17

³² NIKL, Petr. *O Rybabě a mořské duši*. MEANDER. Volný výběr z příběhu celé knihy.

Na Rybabě bylo vidět, že neví, jak začít, a tak začala Medúza. „Jsem vlastně ráda, že jsi přišla. Už pár let tu nikdo nebyl.“ „Ty ale hezky svítíš,“ vyhrkla Rybaba. „Právě, že už moc ne,“ povzdechla si Medúza. „Není to, co to bývalo.“ „Všude kolem je taková tma,“ chytila se Rybaba. „Ano, tma“ rozhlédla se kolem sebe Medúza. „Slyšela jsem, že prý nad námi je...světleji.“ Řekla Rybaba. Medúza chvíli mlčela a oči jí při tom slabě blikotaly. Vzpomínala na svůj poslední výstup. Jak slastně nasávala světlo skrz hladinu a jak ho v sobě jako v tlusté lupě ještě dlouho u dna schovávala a promítala hlubinným rybám. Ale to bylo dávno. Už se vysvítala a její závoje obrostly kořeny korálového trůnu. - „Věděla jsem, že někdo přijde,“ povzdechla si Medúza. „Ano, je pravda, že nad námi je světleji, ale je to hodně daleko. Říká se, tomu Země sucha, je tam vzduch, to je něco, co není mokré.“

„A jaké je to tedy?“ neúnavně vyzvíдалa Rybaba. „To ti nemohu vysvětlit, nechápala bys t. Je tam žluté světlo, které všechno vysuší.“ „A nepotřebovala bys takové světlo pro svůj klobouk?“ Vykřikla rozzářená Rybaba. „Ano, ale je tak silné, že ten, kdo se podívá přímo do jeho lampy, oslepne.“ „Já – já bych ho chtěla vidět...moc!“ - Chvíli bylo ticho. „Víš, Rybabo, to není jen tak,“ řekla Medúza a otočila list v knize. „A proč to není jen tak?“ Medúza se zamyslela. „**Kdybys spolkla cizí duši sucha, vynesla by tě do té země a přestala bys být rybou. Už by ses nikdy nevrátila, ledaže bys znovu spolkla duši moře. Musela by ses napít třemi dlouhými doušky, ale jen třemi. A musela bys to stihnout, dokud duše sucha svítí, střídá se totiž se tmou. To vše je velmi zrádné. Zatím se žádná z ryb, které spolklý suchou duši, do moře nevrátila.**“

„Prozrad' mi, Medúzo, jak najdu Zemi sucha,“ žadonila Rybaba, „a já ti z ní přinesu světlo pro tvůj klobouk.“ „Dobře,“ usmála se na Rybabu Medúza, ale pak zvažněla. „poslouchej dobře, co ti řeknu. Vím o takovém místě, kde najdeš trochu duše sucha. V dolním žlebu, za Kosatkovou horou, leží v písku nádoby s dlouhými uchy a špičatým dnem. V nich najdeš duši sucha. Zhluboka se jí nadechni. Ale nezapomeň! Jen třikrát se smíš nadechnout a po cestě zpátky jen třikrát mořské duše napít!“ Rybaba poděkovala moudré Medúze a uháněla přímo ke Kosatkové hoře. Odtud už bylo blízko do Dolního žlebu, kde ležely nádoby s dlouhými uchy. Zpočátku se neodvážila přiblížit, ale zvědavost ji nakonec přemohla a Rybaba se octla v hrdle hlíněné amfory. Ale jen se posunula hlouběji, jako by ponořila hlavu do jakési divné prázdnoty. Avšak to už se, aby nezapomněla, třikrát za sebou zhluboka nadechla, a tu jí něco lehkého a lechtivého zaplavilo břicho.

A Rybaba vylula z amfory s dlouhým uchem a vznesla se vysoko nad ni, podél Kosatkové hory. Měla dojem, že tma začíná pomalu řidnout a modrat. Nevěděla, jestli se jí to zdá, či ne, ale připadala si lehčí, jak ji opouštěly obrovské tlaky. Moře se počalo zelenat a nahoře, až úplně nahoře, zářilo něco zlatého. Závratně rychle se to přibližovalo, třpytilo se to a světlalo, až se to naráz roztříštilo na tisíc malých kousků. Rybabu cosi vymrštilo, jako by ze sebe shodila těžké mořské šaty. Zároveň ji něco strašlivě osnilo. Bylo to žluté. – Duše světla, pomyslela si. Jak je čirá a průzračná! A ryby jaké jsou zde rychlé a obratné. Dělal jí potíž udržet rovnováhu jako ony. Všude kolem ní se pohybovaly podivné stíny bílých „delfínek“ s vodorovnými ploutvemi a různé typy rejnoků. Zelená, modrá, červená, žlutá...tolik barev! Rybaba na to jen omámeně zírala a myslela si, že má něco s očima. Pomyslela na slepotu, před kterou ji varovala Medúza. Překvapilo ji, že je všechno shromážděno hlavně dole. Obrovské placaté stvoly, hebká tráva, chlupatí krabi a nad tím vším visí jen vysoké modré prázdno. Všechno kolem bylo tak nevýslovně řídké a zběsilé!

Usedla na větev vedle jednoho bílého delfínka, který se chechtal. „Dobrý proud, kde si prosím, mohu nabrat trochu světla?“ Racek však nevěděl, ale poradil jí, aby zkusila zajít za sloní Želvou podél klikatého potoka. Třeba jí něco prozradí.“ Racek se nabídl, že ji tam zavede. Celou cestu se smál

„Dobrý proud,“ pozdravila bojácně Rybaba. „Dobrý,“ odpověděla Želva - „Co by sis přála?“ Rybaba si dodala odvahy a začala sloní želvě vyprávět, odkud přišla, jak ji lákalo světlo, jak ji moudrá Medúza poradila, jak je Medúza smutná a že by jí chtěla přinést trochu čerstvého světla, ale neví jak, a jak ji bílý delfínek poslal až sem, za ní. „Znám starou Medúzu,“ odpověděla Želva. Nabrat světlo není snadné. Ráda bych ti pomohla. Tak dobře poslouchej, poradím ti.

Napřed musíš vyletět na vrchol Nejvyšší hory, kterou vidíš na obzoru. Vystav se slunci z každé strany tak, až se tvé šupiny zlatě rozzáří. Nesmíš se však přitom do slunce podívat, sežehlo by ti oči!“ „Slunce?“ „Ano, slunce, které visí nad mořem, to je ta jediná a největší lampa. Jedině ono ti může pomoci. Až tě začnou šupiny pálit, musíš se rychle vrátit do moře. Ale pamatuj, nesmíš se cestou nikde zastavit! A teď už leť. Pohoří je daleko a nemáš moc času!“

Rybaba poděkovala za radu a rychle letěla rovnou na nejvyšší horu. Usedla na vyhrátou špičku skály a natočila se pravým bokem ke slunci. Za okamžik pocítila ostré pálení. Natočila se ještě levým bokem a pak, celá zlatě rozzářená, sletěla ze skály dolů a po proudu Klikatého potoka rychle zpátky k moři.

U břehu se třikrát napila a vklouzla do vody. Hned ucítila, jak jí tělo zalévá blahodárný chlad, jak se začíná vznášet a jak jí duše moře prostupuje. Uvědomila si, jak po ní celou tu dobu, co byla v Zemi sucha, toužila. Pomalu klesala do hlubiny a světla v moři ubývalo. Tma byla stále hustší, kolem ní však zářilo světlo jejich šupin.

*„Na dně hladiny je kluzko, na dně hladiny je úzko.
Na dně hladiny je klid, kdo chce, ten klid může pít.“*

Otázky a zamyšlení k příběhu:

- *Jaké je moře nahoře a jaké dole u samého dna?*
- *Když bych byl rybou, byl bych spíše u dna – v klidu, tichu, nebo raději někde nahoře, kde to rychleji proudí, je tam světlo a moře s námi houpá sem a tam? (znázornění škály hlubiny – v prostoru)*
- *Když bych byl rybou, byl bych...(velký), měl bych ploutve (ukaz kde)...., barvu....(vybrat)*
- *Co je to křížovatka a k čemu je dobrá? Co u té podmořské zažila Rybaba?*
- *Co bylo v příběhu nebezpečné?*
- *Koho potkala Rybaba na své cestě?*
- *Jaká byla Rybaba, co bychom o ní dovedli říci? Jak asi mohla vypadat?*

CÍLE:

- Prožitek kontrastu tmy a světla formou poslechu příběhu a v samostatném uměleckém vyjádření.
- Posílení prosociálního chování a morálních hodnot prožitkem rozdílu „získat něco užitečného pouze pro sebe“ a „získat něco užitečného pro všechny“.
- Pohybové vyžití inspirované různou dynamikou prostředí vody.
- Relaxace a uvolnění.

NABÍDKA ČINNOSTÍ:

BÁSNIČKY, ŘEČ A ZVUKY

- *„Na dně hladiny je kluzko, na dně hladiny je úzko.
Na dně hladiny je klid, kdo chce, ten klid může pít.“ (Petr Nikl)³³*
- *„Ryba plave po potoce, nemá nohy, nemá ruce.
Ploutvemi si pohybuje, na vlnách se pohupuje.
Když ocáskem máchne, na břeh vodu cákne.
Ryba nikam nechvátá, červíky si pochytá.“ (Dagmar Vysoká)³⁴*

³³ NIKL, Petr. *O Rybabě a mořské duši*. Vyd. 2. Praha: MEANDER, 2007

³⁴ <http://www.detskestranky.cz/basnicka-o-rybe/>, provozované firmou imprimis, s.r.o.

- „*Plave ryba po rybníčku, nemá žádnou pokladničku. Kam penízky ukládá? Na břicho a na záda.*“³⁵
- „**Hry s mimikou**“ – ústa špulíme jako ryba

POHYB – rozcvičky, hry pro jemnou motoriku, prstové hry, relaxace, dramatizace

- Pohyb po prostoru třídy inspirovaný plaváním ryb v různém tempu. Cvičení podle vzoru učitele – procvičování „*ploutví*“ (ruka, noha).
- „**Šplouchání vln**“ – ve starém vysokém pekáči do třetiny naplněném vodou pohybujeme prsty sem a zase tam, až nám vznikají vlny. (rozvoj jemné motoriky, uvolňování zápěstí, relaxace)
- „**Hudba vodní hladiny**“ - hra s dotekem prstů (střídání), hra kovovou tyčkou či klacíkem na obrácené hrnce a plechovky plovoucí v kádí s vodou. (hudební experimentace)

HRY

- „**Na zrcadla**“ - Utvoříme dvojice. Jeden z dvojice představuje zrcadlo. To znamená, že musí napodobovat vše, co dělá jeho spoluhráč – sedne si do dřepu, zvedne ruce nad hlavu, udělá úkrok do strany, ukáže si na nos, zatočí se dokola... Po chvíli si úlohy vyměníme.
- **HRA se světlem a stínem** – zážitek, co udělá pohyb zdroje světla (lampička, baterka) - při pohybu nahoru a dolů, doprava a doleva. Kladení otázek – *Co je to stín?* Připodobnění ke vtahu dne a noci. *Může být stín užitečný?* (poznámka: inspiraci naleznete v díle Herve Tulleta v knihách pro děti: „*The Game of Shadows*“, „*The Game of Light*“ a „*The game in the dark*“)
- **HRA na poslech zvuku „v tichu oceánu“** – hra se zakrytými očima: *Poznáš, odkud zvuk přichází? Poznáš, kdo vytvořil zvuk z hlubin oceánu?* Poznámka pro učitele – této aktivitě by měla předcházet diskuse, jaké zvuky na dně hlubokých vod mohou být, jak se ryby dorozumívají. Postupně bychom měli dojít ke ztišení a diferenciaci jemných zvukových výrazů.
- **HRA motivovaná příběhem – o zisku pro jedince a zisku pro všechny.**
Představte si, děti, kdyby Rybaba získala světlo a donesla si ho na dno hlubiny a nechtěla ho nikomu ukázat, měla by ho jen a jen pro sebe. Jak by to asi vypadalo? Dalo by se předvést takovou chamtivou rybu nějakým pohybem?

³⁵ <http://www.zelvicky.cz/basnicky-a-pisnicky/>

Dokázal by to někdo z vás předvést?

A jak by vypadal pohyb Rybaby, která nese světlo všem, nese ho úplně pro všechny ryby kolem ní?! Dovedl by nám to někdo z vás předvést? - Nechat prostor dobrovolníkům. A pak vyzvat všechny k pomalé chůzi s nádechem a výdechem, pohybu, kdy neseme světlo pro druhé.

Variace: Všichni sedí tiše v kruhu a jednotlivci si mohou stoupnout a tiše proplouvat mezi ostatními, ukazují pohyb na znamení – „*chamtivé ryby*“ a „*Rybaby*“.
„Co jste při tom zažili? Je rozdíl mezi tím, když chce někdo něco jenom pro sebe, a mezi tím, když chce něco pro všechny?“

- **Rozvoj předmatematických dovedností.** *Hry s Množinami od Jany Nachlingerové.*

VÝTVARNÉ TVOŘENÍ, grafomotorika

- **„Malování technikou mokré do mokrého“** – ryba, společné setkávání na velké ploše akvarelu - proudy.
- **„Rybaba“ z filcu** (práce s jehlou), zbytků vlny (stříhání, lepení, pro předškoláky práce s jehlou – přiřívání šupin).
- **Grafomotorické cvičení** – **„znázornění pohybu ryb v oceánu“** (práce s využitím různých šířek štětce - zanechávající různě silnou stopu) – velký pruh papíru.
- **„Vyrývání“** do povoskovaného a tuší přelitého papíru (odkrývání) – inspirace uměleckým dílem Paula Klee – „*der goldene Fisch*“ z roku 1925, v Baselu.
- **„Moudrá Medúza“** - prostorová tvorba z balicího papíru a izolopy.

HUDBA A ZPĚV

- **„Naslouchání tichu“** – a jak je těžké „*ticho*“ ulovit. Relaxace ve třídě. Ležení a poslouchání. Dá se propojit s následným zakreslením ticha a drobných zvuků, které zachytilo mé ucho. Stopy mohou mít podobu malé tečky, malé čárky, úzké i široké, vedení k tomu, že každý z nás mohl zaslechnout úplně něco jiného.
- **„Rybička maličká, po Dunaji plave (pochod v kruhu dokola - za ruce)**
chytil ji šohajek u samého kraje.
Pusť mě zas, šohajku, do té čisté vody, (tleskání do rytmu)
jsm ještě maličká, dopřej mi svobody.“
- **Poslech hudebního díla** – Vítězslav Novák: *Bouře op. 42*, Bedřich Smetana: *Vltava* (z cyklu *Má vlast*) – „**modelování proudu řeky od pramínku k řece**“
- může posloužit k pohybovému ztvárnění ryb pod hladinou

OČEKÁVANÉ VÝSTUPY:

- Dítě vnímá, že svět má svůj řád a že je rozmanitý a pozoruhodný, nekonečně pestrý a různorodý. (Dítě a svět)
- Dítě dokáže pozorně naslouchat příběhu. (Dítě a společnost)
- Dítě dokáže zachytit a vyjádřit své prožitky; vyjádří svou představivost a fantazii vytvořením artefaktu na téma: „přinést světlo do tmy“. (Dítě a psychika)
- Dítě má povědomí o tom, co je životní prostředí. Uvědomuje si, že způsob, jakým se chová, má na toto prostředí významný vliv. (Dítě a svět)
- Dítě má radost z pohybu a provádí další lokomoční pohyby. (Dítě a jeho tělo)
- Dítě chápe prostorové pojmy: nahoře - dole, dopředu – dozadu a dokáže je předvést pohybem či gestem. (Dítě a psychika, Dítě a jeho tělo)

1.2 Tematický celek „CO JSEM ZAŽIL MEZI OBLAKY?“ (vzduch/vítr)

Anotace:

Tematický celek „Co jsem zažil mezi oblaky,“ vychází z příběhu o přátelství dvou větrných draků. Je inspirován čínskou filozofií a souhvězdím Draka, nacházející se na severní hvězdné obloze. S dětmi se tak kromě tématu přátelství, lásky a proměny těch, co chtějí moc vítězit, dotkneme tématu hvězd a souhvězdí, jakožto strážců noční oblohy - a podíváme se i na to, jak vypadá obloha denní. Na rozmanité galerie mraků a také vzdušných pohybů, které v nás příběh probouzí.

Příběh o Dvou dracích, Pavla Soletka Krátká

„Nad mořem poletovali dva draci, strážci všech vod. Jeden se jmenoval Mozi a druhý Lu Ban. Mozi, byl červený a Lu Ban, žlutý. Byli to draci, které vyslaly na nebe děti z Číny. Hlavy jim udělaly z bambusu a z velkých kusů hedvábí. Na dlouhé vlající ocasy jim připevnily různobarevné hedvábné stuhy. Byli nádherní. Jejich těla se vlnila větrem nad zdivočelou mořskou hladinou.

„Přidej, Lu Bane! Cítíš ten vítr? Vábí nás k divokému reji,“ snažil se překřičet silný hlas větru Mozi. „Dobře, bratře, souhlasím. Dáme si závod! Kdo z nás se dostane rychleji od našeho mořského paláce až k nebeským bohům?“ Odvětil Lu Ban.

Oba draci se zhluboka nadechli a letěli výš a výš a rychleji a rychleji. Lu Ban a Mozi byli přátelé, oba měli dobré srdce, ale jak se jim začal tep zrychlovat a do žil jim vklouzla krev soutěživosti, jako by šlo najednou jejich přátelství stranou. Oba dva začali prahnout po vítězství. Bratrský výlet se proměnil v lýtý boj o to, kdo bude první u mocných nebeských bohů. Cesta k nim vedla po duhovém mostě. Mozi se k mostu již blížil, Lu Ban mu byl v hedvábných patách. Mozi již stoupal po červeném stupínku duhy, za chvíli po oranžovém, po žlutém, po zeleném, po modrém a už už se škrábal na fialový. Touha po vítězství ho hnala kupředu. Nevěděl, že se Lu Ban pod duhovým mostem zastavil a poletoval zděšeně na místě. Neslyšel, že

na něj Lu Ban volá, křičí, huláká. Nebo možná slyšel, ale myslel si, že ho chce jen zastrašit, zpomalit a potom předhonit. Jenže Lu Ban viděl, co se jeho bratrovi děje, a chtěl ho varovat. Víte, kamarádi, co chtěl Lu Ban Mozimu říci? Před čím ho chtěl varovat?

Prozradím vám to. Nebeští bohové se již nemohli na ten lýtý bratrovražedný boj dívat. Lu Bana a Moziho měli moc rádi. Jenže nyní, když viděli jejich proměnu v soutěživé nevraživce, rozhodli se, že je potrestají. Řekli duhovému mostu, ať na každém svém schůdku odebere drakům hedvábné stuhy z ocasu. Na červeném schůdku červené, na oranžovém schůdku oranžové, na žlutém žluté a tak dále. Lu Ban pod duhovým mostem viděl, co se Mozimu děje. Že jeho ocasní stužka za stužkou mizí v nenávratnu. Začal plakat. Jestli to teď Mozi nezjistí, ztratí i své poslední fialové stuhy a nebude moci letět. Začne padat dolů. Dolů, až do moře, kde zemře. „Bratře, prosím, zastav se! Bojím se o tebe! Nechci tě ztratit! Mám tě rád! Vzlykal Lu Ban a po hedvábných tvářích mu stékaly dračí, perlové slzy.

Jenže Mozi již byl příliš vysoko a svého bratra neslyšel. Cítil, že se mu letí nějak hůře, ale přisuzoval to únavě. Nechtěl podlehnout, toužil přeci po vítězství. „Chci vyhrát, chci být první nahoře v paláci u nebeských bohů!“ křičel. Fialový schůdek mu však v tu chvíli odvázal poslední fialovou stuhu. Mozi začal padat. „Co se to děje? Nemohu létat? Kde jsou mé hedvábné ocasní stuhy?“

A padal a padal, propadal se níže a níže. Najednou, když už byl těsně nad mořskou hladinou a když už si myslel, že je s ním konec, se přímo pod ním objevil Lu Ban. Ležel a mával svým ocasem o sto šest, aby se udržel v téhle poloze ve vzduchu. Mozi spadl přímo na něho. Lu Ban rychle omotal svůj překrásný ocas plný barevných hedvábných stuh okolo prázdného ocasu Moziho. A rázem z nich byl jeden žlutočervený dvouhlavý drak s jedním pestrobarevným ocasem. Vznegli se zpět vzhůru k pestrobarevnému paláci.

Chceme-li, dodnes je můžeme v noci na nebi spatřit, jako souhvězdí draka. Jeho hvězdy svítí jako kouzelné dračí slzy. Mají nám připomínat, že láska a přátelství vždy zvítězí nad bojem a nenávisť.³⁶

Otázky a zamyšlení k příběhu:

- Co je to vítězství, co to znamená, když je někdo vítěz?
- Kdo zvítězil v našem příběhu? Mohlo to dopadnout jinak? Jak?
- Jakou barvu ocasu měli draci?
- Jaké barvy měl duhový most? (jednotlivé schody duhového mostu) Víš, jak vzniká duha?
- Co jsou hvězdy? Pozoroval jsi někdy hvězdy? Znáš nějaké souhvězdí?
- Jaké počasí je ideální, aby mohli létat (papíroví) draci?

CÍLE:

- Naslouchání příběhu a vnímání rozdílů. Co v nás může vyvolat soutěživost? Jak může proměnit velké přátelství?
- Seznamování s pravidly chování ve vztahu k druhému. Co je to být ohleduplný? Co znamená přátelství?, a Kdo je skutečný přítel? Rozvoj kooperativních dovedností, posilování prosociálního chování.

³⁶ Poznámka k textu: Hrdinové Lu – Ban a Mozi, byli skuteční staří čínští filozofové v 5. př. n l.

- „Udělat si dráčka, to je přece hračka.
Papír, nůžky, provázek, drak je jako obrázek.
Vítr fouká, už nám letí, honem do přírody, děti.“³⁸

POHYB – rozcvičky, prstové hry

- **Cvičení s míčkem v malém hedvábném šátku** – s „kometkou“ či „dráčkem“
 - „Dráčku, leť“ – každé dítě hodí „dráčkem“ do dálí, při házení drží dráčka za hlavičku – míček
 - „Dračí diamant“ - cvičení se změnou poloh s míčkem na hlavě – postoj s otáčením nalevo a napravo, přechod do sedu, kleku
 - „Tanec dračích princezen“- sezení na podložce a uchopování dráčka nohama, zvedání a házení dráčka
 - „Dračí kolotoč“ – kroužení dráčkem nad hlavou – nejprve pravou rukou, poté levou rukou
 - „Uspávání draka“ – od ramene k rameni, houpavý pohyb
 - „Ene, bene, cukr, kňoura,,,,,“ (postupně se dotýkat hlavy, ramen, kolen a nártů)
Janta, ranta, pumpa, d'oura (zrychlovat podle zdatnosti dětí)
Hýky, fíky, tajtrlíky (předloktím zatočit jako mlýnem)
Malec, palec, ven! (Spojit malíky, palce a rychle rozpažit)³⁹

HRY

- **Hry s padákem** – „Kolo, kolo mlýnský“ – Děti se chytanou okraje padáku po celém kruhu a točí se dokolečka. Na slovo „bum“ si všichni sednou do dřepu, k zemi.
- **„Větrná honička“** – Dětem vyrobíme jednoduchého draka pomocí dřevěného kroužku na záclonu a barevných stuh.
- **Čáp ztratil čepičku** – procvičování barev

VÝTVARNÉ TVOŘENÍ

- **Co se dá vyčíst z mraků?**⁴⁰
Potřebujeme: fotky různých typů oblohy, ideálně zalaminované, aby se nemohly manipulací poškodit

³⁸ BEJŠÁKOVÁ, Pavla a Irena JANSKÁ. *Věneček: říkadel, Podzim*. Sborník č. 3, 2002. Str. 15

³⁹ HAJNÁ, Hana. *Prstové hry*. Str. 5

⁴⁰ KRUPOVÁ, Dagmar a Ivana ROCHOVSKÁ. *Vědci v mateřské škole: Aktivita pro malé badatele*. (2015)

Postup: Sledování různých obrázků mraků – „oveček“ na nebi v kruhu třídy.

Výběr námětu z prohlížených obrázků. *Který mne nejvíce upoutal?*

Malba akvarelem či temperou – podkres nebe a následné lepení vaty „mraků“

- **Jak vzniká duha? Jaké barvy nosí duha?**

Malba temperou, postupné nanášení barev do duhového mostu. Vyjádření počasí formou asambláže – kuličky z mačkaného papíru, vlepené do obrázku.

- **Souhvězdí draka**

Podle návodu v příloze si okopírujeme obrázek podle počtu dětí ve třídě, na silnější papír. Případně přeneseme jehlou kružítka (zabodnutím), pozici bodů a tento bod znovu označíme tlustým fixem – ideální pro tuto aktivitu je karton.

Takto připravené papíry poslouží dětem k aktivitě:

- **spojování bodů podle vzoru**, napodobení pohybu ruky zleva doprava; propojení čar v souhvězdí
- **proděravění bodů** silnější jehlicí (paní učitelka) – možnost **promítání** skrze lampičku, baterku na zeď
- **vyšívání souhvězdí draka** - práce s jehlou - provlékání souhvězdí pomocí bavlnky

HUDBA A ZPĚV

- „Vítr fouká, do komína, všemi okny lomcuje,
vysmívá se meluzína, proč ten vrabec běduje.
Fi-ju, fi-ju, fí, fi-ju, fi-ju, fí.
Vysmívá se meluzína, proč ten vrabec běduje.
(hudba Emil Strašek, slova Jiří Kafka)

OČEKÁVANÉ VÝSTUPY

- Dítě dokáže pozorně naslouchat příběhu. (Dítě a společnost)
- Dítě koordinuje své pohyby, dokáže vědomě napodobit jednoduchý pohyb podle vzoru a přizpůsobit jej podle pokynu učitele. (Dítě a jeho tělo)
- Dítě spolupracuje s ostatními a uplatňuje svá přání s ohledem a vědomím, že tu nejsem sám. (Dítě a ten druhý)
- Dítě má povědomí o hodnotách mezi lidmi. (Dítě a společnost)
- Dítě si všímá změn a dění v nejbližším okolí. (Dítě a svět)
- Dítě zvládá jednoduchá dechové cvičení. (Dítě a jeho psychika)
- Dítě dokáže formulovat otázky odpovídat a reagovat slovy i gesty. (Dítě a jeho psychika)

1.3 Tematický celek „O OHNIVÉ DUŠI“ (ohně/teplo/světlo)

Anotace:

Element ohně je pro děti velice magický a přitažlivý. Je také navíc nebezpečný a všichni velice dobře víme, že do prostředí školky nepatří. Děti však i v tomto věku zajímá, a proto si myslím, že je dobré poznat, co dokáže, aby nás nemohl překvapit a ohrozit, abychom si vždy dovedli pomoci. Příběh o neklidné duši s ohnivou jiskrou, jsem napsala pro potřeby tohoto celku. Jak spolu souvisí oheň a hněv?

Příběh „O ohnivé duši“

Byla jednou jedna malá a velmi neklidná duše. Pocházela až z hlubin zemského ohně, z paláce mocného kováře, vládce podzemní plamenné říše. Oči jí svítily jako lampy, na znamení svého rodu. Ale srdce měla plné dobra a radosti, i když velice divoké, jako malý rozžhavený uhlíček – na jednom místě chvíli nepostála, a také ji všude bylo hned vidět a slyšet. - Jmenovala se Alatyr, po své matce, kterou nikdy nepoznala. Od ní měla ve vínku jeden výjimečný dar. Mohla se totiž změnit v ledajaký kámen na zemi i v podzemí. A tento kámen, když ho navštívila, nezůstal už nikdy stejný. To ale nevěděla, dokud se jednoho dne z ohnivého paláce nedostala na zem.

Alatyr byla sice malá, ale čím dál více plná netrpělivého pohybu. A jak rostla, rostlo i její rozpínání a touha objevovat neprobádané kouty a jeskyně, i vzdálené podzemní chodbičky malých skřítků kořínků - a tropit tady různé ohnivé tanečky, až všechno kolem tak krásně jiskřilo! Alatyr byla šťastná. S velkou radostí o svých nových objevných výpravách až ke kořenovým skřítkům, na které právě narazila a kde její záře byla větší než v plamenném zámku, řekla otci. - Ten se však ulekl a ihned se strašlivě rozhněval. Zařval svým mohutným hlasem, až se všechno třikrát zatřásl pod nohama. (Bál se totiž o svou jedinou dceru, věděl, že svět lidí by ji nemohl uhasit, ale mohl by jí navždy změnit barvu jejího srdce. A to si nepřál. Tušil, co by se asi stalo, když by se na povrch země dostala.) Alatyr odešla, byla smutná, ale protože v ní oheň naděje nevyhasl, využila svého daru, možnosti proměnit se v kámen a tajně utekla z plamenného paláce - hop a skok, a zase v jiný kámen, a už byla z dohledu pryč.

Zjistila při tom, že se dokáže plížit tak tiše a rychle, že ani velké oko jejího otce si jí včas nedokázalo všimnout. A už si to šinula jednou z chodbiček stále vzhůru. Bylo tu méně vnitřního žáru, o to více, zde její jiskřivý šat vynikal. Měla z toho náramnou radost, když v tom, se země otevřela a ona poprvé spatřila zem.

Byla nadšená a plná překvapení, jaký překrásný svět jí byl celý život skryt. Nemohla se vynadívat, všude bylo tolik krás. Zejména však velká zlatá paní na nebi. Jenže ta byla tak vysoko, že se k ní nikdy sama nemohla dostat, a tak ji jen tak pozorovala zpovzdálí, jak pluje po své krásné zlaté dráze oblohou. V tu chvíli jí však otec dole v zámku začal hledat - po všech koutech, jeskyních a cestách - a byl tak plný vzteku, až udeřil jedním kladivem do skály a ta začala zvláštně blikat. Ukázala mu stopy cest, kudy se jeho dcera pohybovala. Kámen, na který šlápla, dostal sirný otisk, a když do něho někdo udeřil, začal hořet, nebo házet

jiskry. A tak otec brzy věděl, kde jeho dcera je. Bouchnul vzteky, až plameny šlehalý všude kolem a země se začala tavit jako med. „Kde jsi má dcero?“ Vyletěl na svém ohnivém koni - a kudy proběhl, všude po něm zbyla jen černá spálená zem.

Ale Alatyr se jeho hněvu obávala, byl strašlivý a ničil vše kolem, když dceru nenašel, vrátil se zase zpět do svého zámku, kde plný vzteku stále ještě čeká. Malá Alatyr se zatím toulá světem a vymýšlí, jak by se mu schovala. Ale protože v podzemí dlouho schovaná nevydržela, ani tady na zemi jí to stále nejde. A její ohnivý temperament se občas tak rozvíří, tiše a nepozorovaně, až je z něj veliká pohroma!

Mezi lidmi se říká, že až se jednou její otec uklidní a ona se s ním usmíří, vznikne na nebi nová hvězda. A všechny ohně nebudou už tak silné a mocné, ale zmírní se a nebudou škodit. Jedna stařenka, s očima jako uhlíky a srdcem klidným jako moře, říkala také o tom, že záleží jen na nás a našem srdci. Zda ho necháme vybuchovat a škodit druhým, jako podzemní vládce ohňů, nebo dokážeme náš vztek a plamen zkrotit a usmířit se s druhým.

Otázky k příběhu:

- *Co to znamená, když se někomu změní barva srdce?*
- *Když je někdo rozčilený, popište, nebo ukažte, jak se chová? Proč- co se s ním v tu chvíli stane?*
- *Co můžeme udělat, aby už se nezlobil.*
- *Byl tatínek Alatyr zlý, nebo rozzlobený, jaký je v tom rozdíl?*
- *Měl právo se zlobit?*
- *Kdy je hněv nebezpečný? Kdy je oheň nebezpečný?*
- *Co bych dělala, když bych se ocitla blízko ohně a nebyl tam nikdo velký? Věděl bych jak se dá postupovat?*

CÍLE:

- *Nastolení situace ke společnému hledání řešení, či příběhu, při kterém mohou vnímat, že změny způsobené lidskou činností mohou přírodě kolem mě pomáhat, ale i škodit.*
- *Osvojení si poznatků důležitých pro bezpečí mého prostředí (v mém nejbližším okolí).*
- *Posilování přirozených poznávacích pocitů (zvědavosti, zájmu a radosti z objevování).*
- *Rozvoj smyslového vnímání zaměřeného na nohy, chůzi a dotek jejich prstů na různém podloží.*

Ideální by bylo spojit se při uvádění takového celku s místní iniciativou hasičů, případně Police ČR, kteří jsou zkušení, otevřeni komunikaci s malými dětmi a i ti, kteří nabízejí diskuse či návštěvy.

NABÍDKA ČINNOSTÍ:

BÁSNIČKY, ŘEČ A ZVUKY

- Procvičování sykavek a hlásky L (pohyby jazyka); vyvozování zvuků nejrůznějšího syčení, chrčení uhlíků, prskavky, rychlé jiskry, *Co právě vylétlo nad oheň?*
- *„Svítlí, svítí jiskřička, co na zem přišla maličká.
I na zemi jasná svíce, od hvězdičky rozsvítí se.
Svítlí, svítí světlo nám, na cestu vzdor temnotám.“*
- *„Kovej, kovej, kováříčku, okovej mi mou nožičku,
Okovej mi obě, zaplatím já tobě.
Okovej ji ještě dnes, nepřišli jsme bez peněz.“*

POHYB – rozcvičky, hry pro jemnou motoriku, prstové hry, relaxace

- **„Hvězdička“** - znázornění prsty – překřížení a zaklesnutí do sebe.
- *„Uprostřed ztemnělé noci,
Vyšla hvězda z Boží moci.
Svítlí jasně, z nebes výše,
Světlem jejím Země dýše.
Uprostřed ztemnělé noci,
Vyšla hvězda, ku pomoci.“*
*(sedneme si k zemi a postupně budeme vstávat,
ruce nad sebou překřížené se postupně otevírají
znázornění hvězdičky prsty přes sebe - střídající, zdvižené,
gesto hvězdy přiložené k hrudi
opět sednutí k zemi, ohnutí dopředu,
pomalu vstaneme a široce s výdechem rozpažíme*
- **„Chůze po různém povrchu“** (ideálně bosí v létě) – kameny, písek, tráva, voda, oblázky, klacíky-větvičky – vytvořit hmatový chodník v lese (nanosit, nasbírat společně).

HRY

- **Desková hra se stíny - „skřítki v lese“** – Tato hra vyniká zvláštní magií, hraje se totiž za tmy, nebo šera. Na desce svítí malá čajová svíčka ve skleněné nádobě, kterou se posouvá z políčka na políčko. Úkolem skřítků je schovat se ve stínu stromu, aby je nespatriil ani kousek z paprsku světla, protože na něj nejsou navyklé jejich oči. Úkol skřítků je sejít se pod jedním velkým stromem. Světlo se posouvá podle hodu kostkou.
- **„Cukr, káva, limonáda“** - Obdobná hra na toto samé téma, ale bez tmy a ohně. Děti se pohybují ze startu k vyvolávači, kterého se mají za úkol dotknout. Ten říká vždy celou formulaci slov: *„Cukr, káva, limonáda, čaj, rum, bum.“* A otočí se – a všichni musí *„zkamenět“* (štronzo), koho spatří, že se hýbe, musí se vrátit zpět na start a začít znovu.

VÝTVARNÉ TVOŘENÍ, grafomotorika

- **„Rozdělávání ohně třením dřev“** – jednoduchá technika rozdělávání ohně, která však vyžaduje mnoho cviku. Tření tyčky z tvrdého dřeva, které se otáčí na desce z dřeva měkkého, vytváří nejprve troud z dřevěného prachu a potom teplo.
- **„Sopka“** – zážitek výbuchu sopky jednoduchým pokusem směsí z octa, kypřicího prášku a saponátu
- **„Ohnivé magma“** – čarání dynamickými čarami za účelem vybití energie.
- **„Svíčka Hromnička“** – máčení knotu do včelího vosku, podle tradic a legend nás má chránit před hromy a blesky

HUDBA A ZPĚV

- *„My skřítkci rádi pracujem, na kovárně, na kovárně, (chůze do kruhu, držíme se za ruce)
My skřítkci rádi pracujem, na kovárně pracujem. (střídáme směr doprava a doleva)
A klapý klap! A klapý klap! A klapý klap, hó-jé! (ruce v pěst, střídavě do sebe tlučejí
A klapý klap! A klapý klap! Tvoříme všechno železné... shora dolu, na hó-jé ruce rozpažíme)*

*My skřítkci rádi pracujem, v boudičce, v boudičce, (předvádíme, že nosíme sekeru
My skřítkci rádi pracujem, dříví štípáme. chodíme do kruhu za sebou)
A ťuky, ťuky! A ťuky, ťuky! A ťuky, ťuk ho jé! (předvádíme štípání dřeva)
A ťuky, ťuky! A ťuky, ťuky! Dříví štípáme.“*

(E. Lebret a Cornelis Boogerd)

OČEKÁVANÉ VÝSTUPY:

- Dítě si uvědomuje nebezpečí, které se skrývá v manipulaci s ohněm. Ví, co dělat, kdyby se s ohněm někdy dostalo samo do ohrožující situace. (Uvědomuje si, co je nebezpečí, ohrožení, požár a co může způsobit nevinná hra se sirkou. (Dítě a svět)
- Dítě má povědomí o některých způsobech ochrany a bezpečí, a o tom, kde v případě potřeby hledat pomoc (kam se obrátit, koho přivolat, jakým způsobem. (Dítě a jeho tělo)
- Dítě vnímá, že je zajímavé, dozvídat se nové věci a využívat zkušenosti k učení. (Dítě a psychika)
- Dítě vnímá rozdíly různých povrchů nejen hmatem rukou, ale i nohou. (Dítě a jeho tělo)

2. PLÁNOVÁNÍ, PRŮBĚH A EVALUACE PROJEKTU O VZTAHU K ZEMI

2.1 PROJEKT „PŘÍBĚHY Z NAŠEHO LESA“ (země)

2.1.1 ZÁKLADNÍ MYŠLENKA, IMPULS

Impulesem pro tento projekt byla hodina Estetiky na PF JU v 1. ročníku. Zde jsme totiž dostaly zadání vypracovat program rozvíjející některou z estetických hodnot. A právě tato práce začala mít brzy praktickou podobu v mém třídním vzdělávacím programu.

Nehynoucí inspiraci mi přináší tvorba i veškerá díla umělce Františka Skály. Když jsem si prolistovávala tyto úžasné knihy, napadlo mě, že by mohlo být krásným zážitkem, prožít si něco takového spolu s dětmi – napsat společně knihu. A je jedno jak dlouhou, malou, nebo velkou, ale dát do ní to, co v lese, kam chodíme na vycházky, vidíme a co zde prožíváme.

2.1.2 PŘÍPRAVA

V rámci příprav jsem si stanovila výchovně vzdělávací cíle, které bych chtěla tímto projektem naplňovat. Při plánování činností a jednotlivých fází tohoto celku pro mě bylo důležité zachovat prvek tvořivé a volné hry v kombinaci s vedením dialogu. Využití metod založených na názornosti a rozvoji smyslového vnímání, vycházejících z přírody samé. Podporu vlastního myšlení, vyjadřování i spolupráce.

Projekt „Příběhy z našeho lesa“ si klade za cíl využití přirozeného prostředí lesa pro realizaci dlouhodobého projektu podporujícího rozvoj smyslového vnímání, tvořivosti a estetických hodnot. Hlavním cílem tohoto projektu je seznamování dětí s okolní přírodou, kterou máme v blízkosti, budování vztahu k tomuto místu a vytváření pozitivního vztahu k zemi, půdě, stromům i vodám. Výstupem a zhodnocením celku bude námi vytvořená kniha. Projekt je členěn do šesti kroků – základní myšlenka (impuls), příprava, realizace projektu, ukončení, výstup (kniha) a závěrečná evaluace.

Věk: smíšená skupina, 3 – 7 let

Čas: podzim – min. 8 týdnů (pouze během vycházek do lesa, tj. 1 den v týdnu)

Prostředí: les

Cíle:

- Hledání krásy a přátelství, společné diskuse, vytváření prosociálních postojů.
- Rozvoj úcty k zemi, ke kousku krajiny, která se nachází v mé blízkosti.
- Rozvoj všech smyslů – hmatu, čichu, sluchu i zraku.
- Pozorování proměn probíhajících v přírodě.
- Seznámení s knihou, rolí spisovatele a ilustrátora, podpora zájmu o knihu a psanou podobu písma.

Nabídka činností rozvíjející projekt „Příběhy z našeho lesa“

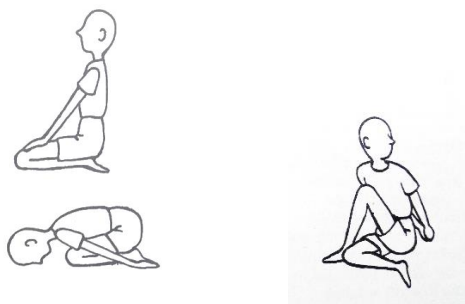
BÁSNIČKY, ŘEČ A ZVUKY

Rozcvička v kruhu – protažení:

- *„Slunce dneska přišlo k nám, my jsme jeho zlatý chrám.
Zlatou kolíbkou budeme sluníčku, jen a jen v dobrém srdíčku.
Kdo má v srdci sluníčko, má na tváři úsměv a červené jablíčko.“*
- *„Pod kamenem v černé zemi, vstávej, vstávej kořínku!
Po žebříčku za sluníčkem roste každou chvíličku,
nad zemí už rozhlíží se, jak se třpytí jarní svět.
S velkou chutí ke sluníčku, po lístečcích může spět.“*
- *„Stojí, stojí hůlka, na té hůlce kulka,
na té kulce lesy, lesy, Pod lesama mrky, mrky,
pod mrkama, smrky, smrky, pod smrkama hami, hami,
pod hamama bery, bery, pod berama kleky, kleky,
pod klekama chody, chody, pod chodama černá zem,
do ní se pak dostanem.“*
- *„Kdo jsou kamarádi? Lidé, co se mají rádi
A pomohou si bez řečí. Je to krásná vlastnost člověčí.“(Michal Černík)*
- *„Kamarád, kamarád, to je ten, koho mám rád.
Pomůže mi, poradí, po tváři mne pohladí,
všichni jsme tu kamarádi, a proto se máme rádi.“*
- *„Tleskni vpředu, tleskni vzadu, dám ti jednu dobrou radu.
Na svět se jen usmívej, dobré věci lidem přej!“*

POHYB – rozcvičky, hry pro jemnou motoriku, prstové hry, relaxace

- Jógové cviky a protažení s relaxací na motivy zvířátek z lesa: „zajíc a kolouch“

Obrázek 2 - Jóga pro děti, pozice zajíce ⁴¹

Obrázek 3 - Jóga pro děti, pozice koloucha ⁴²

- **Pro pozici zajíce:** „V kleku na paty si sedni, pevně rukama je uchop, pomalu se k zemi skláněj, až se čelem dotkneš země. Tak jsi jako spící zajíc, jenž má uši podél těla. Pak se pomaloučku zdvihej, oči opět otevřeny paty však si stále držíš. Klidně, vzpřímeně si sedni, ruce polož na kolena. Zavři oči, odpočiň si.
- **Pro pozici koloucha:** „Zas se pěkně posad' na zem, levou pod pravou skrč nohu. Pravé koleno pak zvedni, že se téměř dotkne brady. V mírném předklonu pak zapaž koleno též objímaje, až se ruce vzadu spojí. Hlavu otoč vlevo vzhůru. Budu počítat do šesti, pak se opět posad' se jak předtím. Teď to proved' z druhé strany, zavři oči, odpočiň si.
- **Prstová hra**
„Rostl v lese strom, porazil ho hrom.
Malík větve osekával, ukazovák do kup dával,
A ten dlouhý prostředník, prodal kupu za pětník.
Prsteníček našel šišku, smažil na ní doma jíšku.
A ten malý paleček, sázel nový stromeček.
Když vyrostl strom, porazil ho hrom...“

Jan Hostáň ⁴³

HRY

- „Zajíc v dutém stromě“ - dvojice stojí naproti sobě a drží se za ramena, mezi nimi probíhá zajíc s vlkem, a když má zajíc na mále, schová se do stromu (jiný zajíc mu udělá místo), a ta půlka, která je nahrazena, se stává vlkem. Nekonečná hra.

⁴¹ ZEMÁNKOVÁ, Marie. *Jóga pro děti*. Str. 6

⁴² Tamtéž. Str. 15

⁴³ HAJNOVÁ, Hana. *PRSTOVÉ HRY*. Str. 11

VÝTVARNÉ TVOŘENÍ, grafomotorika

- „**Stavba domečků z přírodnin**“ – zbytků kůry, listí, mechu, apod.
- „**Co jsem v lese našel**“ – technika frotáže, snímání různých tvrdších povrchů (ideální je kůra, „požerky“ hmyzu, ale i kameny) – vytváříme sbírku, speciální blok „nálezů“
- „**Kreslení přírodninou**“, květinami, listy – na téma „skřítek“

HUDBA A ZPĚV

- *Píseň: „Chválím tě Země má“* (Zdeňka Svěrák, Jaroslav Uhlíř)
- *Poslech lesa*: zaposlouchání se do jeho ticha (dá se spojit s následným kreslením)
- „*Kdo je kamarád, tak jde si s námi hrát*“⁴⁴ („*Když jsi kamarád, tak pojď si s námi hrát*“)
- „*Přátelství je jako zlatá brána, v nás je, v nás je od té brány klíč.*“
- **HRA na ozvěnu** - zvuky z lesa - učitel předříkává, děti opakují

OČEKÁVANÉ VÝSTUPY:

- Dítě vysvětlí, kdo je to kamarád, spolupracuje ve skupině (Dítě a ten druhý).
- Dítě si všimá změn a krásy v okolní přírodě a slovně je komentuje (Dítě a svět), experimentuje ve spontánní hře s přírodními materiály a zkoumá jejich vlastnosti. (Dítě a jeho psychika)
- Dítě vnímá a dokáže rozlišovat pomocí všech smyslů. (Dítě a jeho tělo)
- Dítě vytvoří v lese svůj artefakt a ukáže ho kamarádovi. (Dítě a jeho psychika)
- Dítě se samostatně vyjádří alespoň v jedné ze společných diskusí, popíše situaci anebo samostatně vypráví krátký příběh. (Dítě a jeho psychika)
- Dítě nakreslí obrázek do společné knihy „Příběhy z našeho lesa“. (Dítě a jeho psychika)

⁴⁴ SVOBODOVÁ, Eva, Váchová Alena a Miluše Vítečková. *Do školky za zvířátka*. Str. 100

2.1.3 REALIZACE PROJEKTU:

Tematický celek jsem realizovala ve Waldorfské mateřské škole na Rudolfově, v prostředí nedalekých rybníků, lesa a studánky, kam chodíme s dětmi na pravidelné každotýdenní výpravy. V této mateřské škole pracuji jako třídní učitelka, ve věkově smíšené třídě Skřítků.

1. týden:

Místo umělých motivací jsme si společně zabalily batoh na cestu, lékárnu a pití (a zásobu kapesníků) a vyrazili. Ranní kruh, spolu s pozdravením, si dnes uděláme tam. Ze zkušenosti totiž vím, že motivace – jít a vyrazit ven do přírody, chybí hlavně dospělým v mém okolí, ale dětem od nás ze školky, tedy rozhodně ne. V ranním kruhu v lese jsme se tiše přivítali mezi sebou a lesem, tak abychom zde nikoho příliš nerušili. A já jsem se skřítkem v ruce dětem vyprávěla o zážitcích ze svého dětství (když jsem byla stejně „velká“ jako oni). Jak jsem hledala krásu. *Ale když to tak říkám, děti, co to vlastně ta krása je?*

Děti se hlásily a posílaly skřítku z místa na místo, podle toho, kdo chtěl mluvit. A tak jsem si poznamenávala, že krása v očích mých dětí ze třídy je *„zlato, něco pěkného, krásného a něco hodně užitečného a také drahokam, který se třpytí“*. *„A dobré srdce je krásné,“* dodal ještě Ondra – *„a to je moc důležité.“* - Pro jistotu jsme si vše zopakovali. Krása je tedy: *„zlato“, krása „je něco pěkného“, „krásného a užitečného“*. *Krásu je „drahokam, který se třpytí“ a také „dobré srdce, které je moc důležité“*.

A věděli byste, kde se krása nachází? Kde bydlí? Dokázali bychom ji někde vidět?

A děti ihned odpovídaly, *že krása je tady všude kolem nás i v našem srdíčku*. A tak jsem jim vyprávěla o tom, že jen srdce, která jsou otevřená, dokážou krásu vidět a vnímat. A jestli ji opravdu vidí, že patří mezi skutečně šťastné lidi. Skrzes krásu totiž v životě přichází velké bohatství, ale ne to se zlatem a drahokamy, co můžeme nosit na ruku, ale se zlatem a drahokamy uvnitř nás.

Také jsem dětem sdělila, že pokud bychom dokázali kolem sebe vidět krásu, tak to bychom si klidně mohli zkusit napsat svoji knihu. Protože kdo ji vidí, ji může ukázat i druhému. *Chtěly byste spolu se mnou zkusit napsat a vytvořit knihu?* Děti byly nadšené

a tak jsme společně vymysleli, že bychom mohli napsat nějaké naše příběhy, dobrodružství i pohádky z našeho lesa, bylo by tam všechno, co tu děláme. „*Co bychom tu mohli v lese, děti, dělat? Máte někdo nějaký nápad? Něco vytvořit?*“ – „*Domečky!*“ – „*No to je báječný nápad. Souhlasíte děti?*“ „*Joooo,*“ zaznělo hromadně. – *Tak, teď zkusíme nějaké vytvořit a já bych je mohla do té naší knihy nafotit.* - „*Jupí, jooo.*“

- A už byly ten tam. Tvořily u různých stromů a vymýšlely, co kde bude. Skupinky a týmy jsem nechala volně a pozorovala, kdo pracuje samostatně a kdo s kamarádem.

2. – 3. týden:

Les jsme od teď navštěvovali každý týden a děti se sem čím dál více těšily. Zažívaly ale také krušné chvílky, protože málokdy naše domečky vydržely v takovém stavu, v jakém jsme je opouštěli. A tak jsme pátrali, čím to asi může být. Proměnili jsme se na detektivy a koukali jsme se kolem sebe a sledovali všechno, co by nám mohlo napovědět něco blíž.

Ale dětská fantazie si často pomohla rychle sama. „*Domečky stavíme přece skřítkům, a tak tu byli asi skřítkci zlí.*“ Mysleli si některé děti. A tak jsme si povídali, o tom, kdo lesem chodí, kdo hýbe vším listím, že také může domek přes noc „pocuchat“, ale jedině místo samotné ví, jakou péči mu kdo dal. A ten dobrý úmysl, ten se v zemi neztratí. Ten si země pamatuje. A tak jsme se i s rozmary proměn počasí začali pomalu vyrovnávat. A těšili se, co nám další týden přinese nového.

4. – 5. týden:

V dalším týdnu se nám začalo kupit velké množství různých materiálů ke stavbě i inspiraci pro domečky (mechy, klacíky, dlouhé kusy kůry, apod.) pokaždé jsme také našli nové poklady v lese, jednou to byly čepečky od spadáných žaludů, jindy pozastavení nad krásou listů, prohlíželi jsme si, že žádný z nich není stejný a nosili si z lesa bohaté artefakty (nádherné klacíky) i do školky, nebo domů.

K mému překvapení začali projevovat zájem i rodiče, kterým děti o našich domečkách v lese vyprávěly. Každé úterý tak byl den, na který se nyní děti těšily nejvíce. Několik z nich se sem dokonce po školce muselo zajít podívat!

Každý z týdnů jsem si procházela domečky a ptala se dětí, kdo zde bydlí, komu domeček patří, zda jich tu bydlí více anebo někdo docela sám. Bylo zajímavé sledovat,

kteřé informace se mění a kteřé zůstávají u někořo i několik třednů nezměněné. Jak často se do nich promítaly emoce a nepohoda konkrétnířo období, anebo schopnost spolupřáce a otevřenosti při propojování domů a zahrádek s někým druhým.

6. - 7. tředen:

Tyto dva tředny jsme si zkrášlili aktivitami rozvíjejícími smyslové vnímání. A i přes lehce zhoršené podmínky (vítr, chlad) se děti nenechaly odradit. Tentokrát jsme v lese hledali různé vůně, kteřými jsme „zdobili“ a poznávali domečky. Užili jsme si u toho spoustu legrace a někdo také zážitěk nelibosti. Děti opět představovaly své domečky, některé z nich tak nadšeně a automaticky, že už mě po chvíli k sobě volaly a chtěly vyprávět. Snažila jsem se ale i přes to všechno udržovat pozornost i nad těmi, co nikdy příliš nevolají a i přesto viditelně tvořít s radostí, kteřou však nemusí sdílet nutně navenek. Dvě až tři děti se běžně neúčastnily staveb domečků. Buď si chtěly zrovna hrát na něco jiného, nebo jen chodily okukovat jeden domek za druhým. Jednalo se o nejmladší děti (3leté), třetí dítě se vždy měnilo a nebyl jím nikdo konkrétní opakovaně.

Nyní jsem do běžných rozhovorů o domečku pokládala dětem více otázek – *Aha, taky bydlíte dva, a bydlí někdo také kolem vás?* Všechny děti se přirozeně více soustředily na svůj domek, ke kterému si za tu dobu už vytvořily určité citové pouto. Tentokrát byly otázkou vyzvány rozhlédnout se kolem a podívat se, kdo tu tedy všechno je. Domečky začaly mít nové velké zahrady, které sousedily, nebo byly vzájemně propojeny s dalšími domy. Až přiřšla na řadu Eliška, kteřá bydlela na kopečku. Najít cestu k sousedovi znamenalo „sklouznout“ se za ním dolů. A tak kladla klacíky jeden za druhým a vyhlásila na celé kolo, že má klouzačku, ať se všichni přijdou sklouznout. A tak se tu kupily zvědaví pozorovatelé a prstem sjížděli dráhu zdejších skřítků až k druhému domu.

Díky nápadu se skluzavkou vzniknul další z nápadů – *„Stavba silnic a cest“*. A tak děti začaly hrnout hromady listů, aby se tu objevily cesty a mohl tudy někdo projet. Být ale takovým nákladákem bylo mnohem zábavnější, a tak se téměř všichni zapojili do hrabání. Brzo se začala tvořit hromada listů, kteřá byla zhruba uprostřed, spojnící všech domečků. Byla veliká a nutila děti k neustálému vrstvení a zase vyhazování listů vzhůru a zpět, na hromadu, a tak pořád dokolečka. Byla to náramná zábava. Už nevím, zda to byl právě Robin, kdo pojmenoval tuto stavbu možná omylem *„Mrakohrab“* namísto *„Mrakodrab“*, ale ten první název se nám líbil mnohem víc, a tak jsme mu ho už

navždy nechaly. S obrazem radosti a společné fotky před naší největší přírodní stavbou v lese, jsme se vraceli se zářícíma očima zpátky do školky.

8. - 10. týden:

Poslední týdny už byly více mrazivé. Bylo to období zpracovávání, výběru a tisku fotografií. Až v posledním týdnu jsem se plně nachystala na závěrečnou fázi – ilustraci. Nejprve jsme si s dětmi prohlédli, jak taková opravdová kniha vypadá a co všechno na ní můžeme pozorovat. Pak jsem se zeptala také na několik otázek, které hledaly význam knihy.

„Co je to kniha a čím je pro lidi důležitá?“

→ *Odpovědi dětí: „Je to sešit, kde jsou naše příběhy. Má hodně listů. Může těch knih být víc (pokračování). Má hezké obrázky. A taky se tu čtou písmenka, naše máma a taky táta. Je to krásný, to vyrábí pan „řemeslník na knihy“. Je to pěkná práce, ta kniha. Je hezká a fotky.“*

„Může taková kniha vydržet dlouhé roky? Jak se o knihu nejlépe starat?“

→ *„Anoooo (sborově). Musíme ji opatrovat, třeba ji dát do kapsičky. Do knihovny. Aby se na ní nedostaly drobečky, nebo aby to Maruška nepolila. Vydrží dlouho. Do smrti.“*

„Čím je kniha pro lidi důležitá, co jim přináší?“

→ *„Je chytrá, má v sobě hodně informací, třeba encyklopedie, ty mám rád. Já rád koukám na zvířátka, ty mám taky doma. Mně se líbí ty obrázky. Je hezká. Mám ráda víly. A pohádky.“*

Po zodpovězení několika otázek jsme se zkusili stát umělci, ilustrátory. Každý si mohl vybrat jeden silný barevný papír, jednu fotku, kterou na papír nalepil – co se mu na našem setkávání a tvoření v lese líbilo a proč? A k tomu dál kreslil obrázky. Někdo se nemohl rozhodnout, který je nejlepší a tak jich nakonec vybral více. Práce děti velice bavila. Představovala sama o sobě určitou formu evaluace.

Poslední uzavření projektu následovalo další týden. Na kompletaci knihy si děti ale musely počkat. Čekala na svázání a doplnění všech zachycených příběhů. A tak jsme i tak usedli společně v jeden kruh a spolu s mluvícím klacíkem si posílali po kruhu otázku a hodnotili nejsilnější pozitivní i negativní dojmy.

Co se moc líbilo, když jsme v lese stavěli domečky?

- „Že jsem to měl moc krásný. A taky ostatní to měli moc krásný, ty domečky.“
 - „Líbila se mi skluzavka. To byla sranda, vid', teto.“
 - Můj domeček, protože má pěknou zahrádku a mám ho moc ráda. Ale ještě jsem tam nikoho neviděla.
 - Naši kamarádi byli super, že jo Ondro. Ten potůček - a co jsme tam všechno postavili.
 - Jo. Mně se taky líbil ten potůček a taky most, že po něm mohli chodit lidi na návštěvu. Že u nás bylo hodně kamarádů a že jsme udělali ten mrakohrab. A taky že nám tu všechno vyrostlo. Z toho jsem měl velkou radost.
 - Jó, mrakohrab byl nejlepší. To bylo super, jak jsme hrabali a vyhazovaly to listí na velikánskou hromadu. Teto a kdy půjdem zase do lesa?
 - Mně se domeček zbořil, ale to mi vlastně nevadilo. Teda nejdřív jsem byl naštvanej, ale pak jsem ho postavil znovu.
 - Nevím.
 - To bylo legrační, když jsem choval ten „mešík“.
 - Mně se líbilo, jakou měl můj skřítek spižírnu. Já bych takovou taky chtěla. A taky ty čepičky.
 - Mně se líbí ta knížka. Můžu si jí půjčit domů? Já bych jí ukázal tatkoj, třeba.
 - Mně se líbilo tam stavět ty domečky a taky že jsme byli s Ádou spolu.
 - Jo, to se mi taky líbilo a všechno.
- (Poznámka autora: dvě děti chyběly)

A stalo se mi, že se mi taky, že něco nelíbilo při stavění? Nebo nazlobilo?

- ne!
- Mně jo, že se mi zbořil můj domeček. Ale já ho postavil.
- Mně ne.
- Nevím.
- (zakroucení hlavou)
- Mně trochu. Protože mi někdo předělal mou komůrku, kterou jsem tam měl.
- Jo, mně utek skřítek. (výraz údivu a pobavení)
- Mně se líbilo, že tam bylo krásně.
- Mně to vybuchlo, já totiž postavila vybuchovací domeček. (smích)
- „Já nevím, už si to nepamatuju.“
- „Nevím.“
- „Mně se to líbilo.“
- „Jo, mně taky.“
- „A napišeš to do té knihy, teto?“

Na úplný závěr jsem se pak ještě jednou dětí zeptala na ústřední otázku „Co je krása?“ Tentokrát jsem chtěla, aby se vyjádřil každý. A jaké byly odpovědi dětí? Přijďte k nám na návštěvu a my vám o tom povíme, anebo můžete nahlédnout do naší knihy, kde je to pečlivě zapsáno.

2.1.4 ZÁVĚR A EVALUACE PROJEKTU

Projekt „Příběhy z našeho lesa“ mě hluboce zasáhl. Jednak jsem si díky němu připomněla své šťastné vzpomínky z dětství a za druhé mi umožnil vnímat s jakou čistotou a hloubkou děti vidí svět kolem sebe a jak je důležité tyto otázky hledat nejen ve slovech, ale vzájemně si je ukazovat. Někdy mám v životě štěstí, že když jdu do něčeho srdcem, tak se mi to mnohonásobně vrací. A i dnes mě dojíká, jaké bohatství si odtud, z našeho lesa, odnáším.

I když jsme se zimou projekt uzavřeli. Pro děti místo není uzavřenou kapitolou a tak nějak pokračujeme a já fotím a rozvíjím příběhy dále. A představte si, jaké nás čekalo překvapení, když jsme během května navštívili náš les znovu. – A všude, v domečcích i po celém „*Mrakohrabu*“ bylo zeleno! Pod stromy totiž bylo na podzim pečlivě schováno mnoho malých semínek doubků a ty se spolu s opožděným jarem z vysokých hromad listí draly ven. To bylo radosti. A protože jich tu byly snad stovky, několik z nich jsme si opatrně zkusili nabrat s sebou do školky a podarovali jsme jimi tatínky na jejich den otců.

ZÁVĚR

Tématem mé závěrečné práce, byl pohled na čtyři živly jako inspiraci pro rozvoj smyslového vnímání předškolních dětí. Téma mi přineslo hluboký ponor do krajin filozofie a mnoho příležitostí, jak zde na dlouhé hodiny naslouchat krásným a ušlechtilým myšlenkám. Přineslo mi obohacení o mě skryté pojetí živlů, které se velice složitě diferencovalo nejen ve Starověké Indii, ale i u nás.

Přineslo mi setkání s myšlenkami lidí, které bych ráda potkala osobně a donutilo mě být kreativní, ale i přísná sama na sebe a bojovat se svým příliš divergentním myšlením a snahou obsáhnout příliš široké oceány.

Z mnou definovaných cílů, že bych ráda toto téma uchopila více autorsky a přinesla do něho něco nového, vnímám pro sebe, jako naplněné. Nejdůležitějším setkáním pro mě bylo zkoumat různé oblasti, které se ještě k danému živlu vztahují. A i když jsem nakonec zmínila jen pouhou část všech získaných materiálů, snad i tak mohou posloužit jako materiál k inspiraci a obohacení.

Jako slabou stránku bych označila příliš široké téma a nemožnost jeho úplného naplnění. Přesto však nelituji svého výběru, protože i tak splní své poslání, rozvíjet smyslové vnímání.

Použitá literatura:

- BANZHAF, Hajo. *Živly jako obraz člověka*. Bratislava: Eugenika, 2001. ISBN 80-88913-29-2
- BEDNÁŘOVÁ, Jiřina a Vlasta ŠMARDOVÁ. Diagnostika dítěte předškolního věku: Co by dítě mělo umět ve věku od 3 do 6 let. Vyd. 1. Brno: Computer Press, a.s., 2007. ISBN 978-80-251-1829-0
- BEJŠÁKOVÁ, Pavla a Irena JANSKÁ. *Věneček: Podzim*. Sborník č. 3, 2002. Str. 15
- CARLGREN, Frans. *Výchova ke svobodě*. Vyd. 1. Praha: Baltazar, 1991. ISBN 80-900307-2-6
- *Člověk + příroda = udržitelnost?: texty o proměně vztahů lidí k přírodě, environmentální výchově a udržitelnosti*. Praha: Zelený kruh, 2009. APEL. ISBN 978-80-903968-5-2.
- DANIŠ, Petr. *Děti venku v přírodě: Ohrožený druh?* TEREZA vzdělávací centrum, z. ú. 2016. ISBN 978-80-87905-10-4.
- DIENER, Gudrun, LOOSE, Antje C. a PIEKERT, Nicole. *Grafomotorika*. Vyd. 4. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-883-8
- ELIÁŠOVÁ, Sylva, SLAVÍK, Jan a SLAVÍKOVÁ, Vladimíra. *Dívej se, tvoř a povídej!* Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-262-0876-1
- GIONO, Jean. *Muž, který sázel stromy*. Vyšehrad, 2004. ISBN 80-7021-707-3
- GRÜNDLER Elizabeth, C., SCHÄFER Norbert. *Dětská hřiště a zahrady v přírodním stylu: význam, plánování, realizace*. Praha: Ministerstvo životního prostředí, 2010. ISBN 978-80-7212523-4
- HAJNÁ, Hana. *Prstové hry*. Sborník pro vychovatele malých dětí, 2002
- HECKMANN, Helle. *Pomalé rodičovství*. Praha: DharmaGaia, 2016. ISBN 978-80-7436-062-6
- HELUS, Zdeněk. *Dítě v osobnostním pojetí*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-888-0
- HERMAN, Marek. *Najděte si svého manžana*. Vyd. 2. Olomouc: Hanex, 2008. ISBN 978-80-7409-023-3
- KAHN, Petr H. Jr. a Stephen R. KELLERT. *Children and Nature, Psychological, Sociocultural and Evolutionary Investigations*. London: The MIT Press, Cambridge, 2002. ISBN 0-262-61175-9
- KUTSCH, Irmgard, WALDEN, Brigitte. *Příroda, děti, zahrada, dílna*. Sv. 1-4. (Jaro, Léto, podzim, Zima). Oldřichov v Hájích: Střevlík, 2011.
- KRAUL, Walter. *Spielen mit Feuer und Erde*. Stuttgart: Verlag Freies Geistesleben, 2006. ISBN 978-3-7725-1648-1
- KRAUL, Walter. *Spielen mit Wasser und Luft*. Stuttgart: Verlag Freies Geistesleben, 2006. ISBN 978-3-7725-0447-1

- KRÁTKÁ, Pavla S. *Pohrátky: aneb cesta Pavoučka Vincka*. Leta u Dobřichovic: Elmavia, 2015. ISBN 978-80-260-8393-1
- KRUPOVÁ, Dagmar a Ivana ROCHOVSKÁ. *Vědci v mateřské škole: Aktivita pro malé badatele*. Vyd. 1, Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0818-1
- LEČBYCH, Martin, MICHALÍK, Jan a VALENTA, Milan. *Mentální postižení*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-3829-1
- LIEVEGOAD, B. C. J. *Vývojové fáze dítěte*. Praha: Baltazar, 1992. ISBN 80-900307-7-7
- MÁCHAL, Aleš. *Průvodce praktickou ekologickou výchovou*. Brno: Rezekvítek, 2000. ISBN 80-902954-0-1
- MERTIN, Václav; GILLERNOVÁ, Ilona. *Psychologie pro učitelky mateřských škol*. 2. Vyd. Praha: Portál, 2010. 248 s. ISBN 987-80-7367-627-8
- NIKL, Petr. *O Rybabě a mořské duši*. Vyd. 2. Praha: MEANDER, 2007. ISBN 978-80-86283-06-7
- NOVÁČKOVÁ, Helena. *Luční školka*. Brno: Lipka – školské zařízení pro environmentální výchovu, 2015. 56 s. ISBN 978-80-87604-88-5
- Ottův slovník naučný. XX. - Pohora – Q. v. Praha: nakladatelství Argo, Paseka, 2000. ISBN 80-7185-288-0
- PIAGET, Jean a Bärbel INHELDEROVÁ. *Psychologie dítěte*. Vyd. 5. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-798-5
- PORRIT, Jonathon. *Zachraňme Zemi*. Vyd. 1. Praha: Brázda, 1992. ISBN 80-209-0217-1
- SKÁLA, František. *Skutečný příběh Cílka a Lídy*. Praha: Arbor Vitae, 2007. ISBN 978-80-86300-86-3
- SOESMAN, Albert. *Dvanáct smyslů, brány do duše*. Vyd. 1. Praha: Fabula, 2009. ISBN 987-80-86600-59-8.
- SVOBODOVÁ, Eva, VÁCHOVÁ, Alena a Miluše VÍTEČKOVÁ. *Do školky za zvířátky: Metodika práce s příběhy v MŠ*. Praha: Portál, 2012. *Do školky za zvířátky*. ISBN 978-80-262-0185-4
- STEINER, Rudolf. *O poznání vyšších světů*. Praha: Michael, 1993. ISBN 80-86340-05-8
- VÁGNEROVÁ, Marie. *Dětství a dospívání*. Vyd. 2. Praha: Karolinum, 2012. ISBN 978-80-246-2153-1
- WISEMAN, John. *SAS: Příručka jak přežít*. Praha: Svojtka & Co., 1999. ISBN 80-7237-280-7
- ZEMÁNKOVÁ, Marie. *Jóga pro děti: aneb hrajeme si na zvířata*. Liberec: Nakladatelství Libereckých tiskáren: 1990. ISBN 80-85269-00-7
- ZOLLER, Eva. *Učíme děti ptát se a přemýšlet*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0096-3

Internetové a další zdroje:

- BERNACIKOVÁ, Martina a kol. *Fyziologie člověka: pro studenty bakalářských oborů Tělesné výchovy*. [online], [cit. 2017-01-29], Brno: Fakulta sportovních studií, Masarykova univerzita, 2014. ISBN 978-80-210-7697-6. Dostupný z: <https://publi.cz/books/151/12.html>
- KNĚBL, Jiří. *Drak Malajský*. Návody in Modelářský kroužek. [online]. 2012. [cit. 2017-03-19] Dostupné z: <http://swoll.cz/blog-2/files/category-n00e1vody.php>
- KRAJHANZL, Jan. Děti a příroda: Období dětského vývoje z hlediska environmentální výchovy. In: Máchal, Aleš; Nováčková, Helena (eds.) Úvod do environmentální výchovy a globální rozvojové výchovy. Brno: Lipka, 2012. Dostupné z: <http://www.ekopsychologie.cz/files/39detistudie.pdf>
- KRAJHANZL, Jan. Vztah k přírodě [online]. 2011 [cit. 2014-03-15] Dostupné z: <http://www.vztahkprirode.cz/soubory/evyvoj.pdf>.
- MÜLLER, Max. *First Prapathaka*. [online]. 1884 [cit. 2017-02-05] Dostupné z: Dostupné z: <http://www.hinduwebsite.com/sacredscripts/hinduism/upanishads/chandogya.asp>
- *Ottův slovník naučný*. Dvacátýsedmý díl. [online], [cit. 2016-10-23], Praha: J. Otto, 1908. S. 851. Dostupné z: <http://archive.org/stream/ottvslovnknauni43ottogoog#page/n898/mode/1up>
- PROCHÁZKA, Vladimír. *Stavíme draky. Návody a obrázky pro Velkoobchod s průmyslovým zbožím Praha*. [online]. 1977 [cit. 2017-03-19] Dostupné z: Dostupné z: <http://www.stavimedraky.rozhled.cz/index.php>
- VIMMEROVÁ, Lucie. *Báseň: Plave ryba po rybníčku*. Baby club Želvičky. [online]. 2013 [cit. 2017-03-12] Dostupné z: <http://www.zelvicky.cz/basnicky-a-pisnicky>
- VOŠAHLÍKOVÁ, Tereza. in *Zelený kruh*. [online]. 2015 [cit. 2017-01-09] Dostupné z: http://www.zelenykruh.cz/wp-content/uploads/2015/01/300409_clovek-priroda_fin.pdf
- VYSOKÁ, Dagmar. *Báseň o rybě*. Praha: Imprimis. s.r.o. [online]. 2016 [cit. 2017-03-12] Dostupné z: <http://www.detskestranky.cz/basnicka-o-rybe/>
- *Waldschattenspiel*. Boardgames. [online]. 2017 [cit. 2017-03-19] Dostupné z: <https://boardgamegeek.com/image/220994/waldschattenspiel>
- NACHLINGEROVÁ, Jana. *Množiny. Obrázky na hraní, učení a vyprávění*. 2015 – didaktická pomůcka, tištěná a zatavená

Seznam obrázkových příloh

Obrázek 1 - schéma vývojových fází podle B. C. J. Livegoeda.....	20
Obrázek 2 - Jóga pro děti, pozice zajíce	44
Obrázek 3 - Jóga pro děti, pozice koloucha	44
Obrázek 4 - Modelování proudu řeky - skupinová práce na motivy hudby B. Smetany, Vltava (autorské snímky z realizace v MŠ Waldorfská, Rudolfov)	57
Obrázek 5 - cvičení zrkové diferenciacie a rozvoj předmatematických dovedností.....	58
Obrázek 6 - Najdi, co do skupiny vodního světa nepatří - Kimova hra	58
Obrázek 7 - Rybaba z filmu (autorská fotografie).....	59
Obrázek 8 - moře, které viděla Rybaba na vrch moře, plné malých drobných vlnek	59
Obrázek 9 – dva draci se prohánějí v divokém pohybu (autorský snímek)	60
Obrázek 10 - zkoušení, jak nejlépe drak letí (autorský snímek).....	60
Obrázek 11 - drak z dřevěného kroužku a stuh (autorský snímek.....	60
Obrázek 12 - drak BABA	60
Obrázek 13 - postup výroby papírového draka	61
Obrázek 14 - ukázka tradičního čínského draka	62
Obrázek 15 - ukázka Malajského draka	62
Obrázek 16 - návrh pracovního listu ke kopírování	63
Obrázek 17 - ukázka propojení bodů podle souhvězdí Draka	63
Obrázek 18 - stínohra na zdi (autorský snímek).....	64
Obrázek 19 - ukázka prošívání barevnou vlnou (autorský snímek)	64
Obrázek 20 – Altocumulus (napravo);	64
Obrázek 21 - děti sledují různé podoby mraků (nalevo).....	64
Obrázek 22 - malování oblohy podle snímků mraků	65
Obrázek 23 - vznik duhy výtvarná asambláž	65
Obrázek 24 - luk k rozdělování ohně	66
Obrázek 25 - Waldschattenspiel - Waltra Kraula	66
Obrázek 26 - jednoduchá hra se světlem a stíny	66
Obrázek 27 - domeček u pařezu se skřítkem Kaštánkem (autorská fotografie)	67
Obrázek 28 - Vznik velkého Mrakohrabu z listů (autorská fotografie)	67
Obrázek 29 - setkání s knihou a dílem Františka Skály (autorská fotografie)	68
Obrázek 30 - záznam z ilustrování naší knihy (autorské fotografie)	68
Obrázek 31 - Mrakohrab z jara - plný malých stromů (autorská fotografie)	69
Obrázek 32 - "Tati, zasaď strom"	69
<i>Obrázek 33 – Dárek pro tatínka z naše</i>	69

Přílohy k praktické části:

K tematickému celku: „PŘÍBĚHY Z HLUBINY“

Obrázek 4 - Modelování proudu řeky - skupinová práce na motivy hudby B. Smetany, Vltava (autorské snímky z realizace v MŠ Waldorfská, Rudolfov)

K tematickému celku: „PŘÍBĚHY Z HLUBINY“

Obrázek 5 - cvičení zrakové diferenciacce a rozvoj předmatematických dovedností⁴⁵

Obrázek 6 - Najdi, co do skupiny vodního světa nepatří - Kimova hra⁴⁶

⁴⁵ NACHLINGEROVÁ, Jana. *Množiny. Obrázky na hraní, učení a vyprávění*. 2015 - pomůcka

⁴⁶ NACHLINGEROVÁ, Jana. *Množiny. Obrázky na hraní, učení a vyprávění*. 2015 - pomůcka

K tematickému celku: „PŘÍBĚHY Z HLUBINY“

Obrázek 7 - Rybaba z filcu (autorská fotografie)

Obrázek 8 - moře, které viděla Rybaba na vrch moře, plné malých drobných vlnek

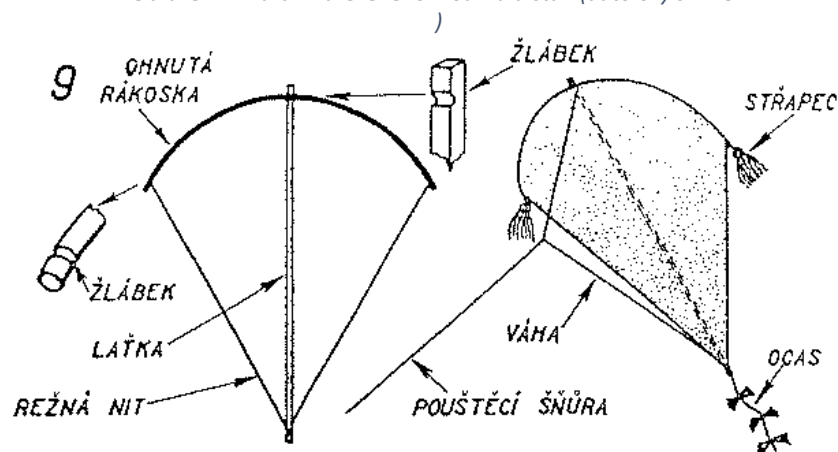
K tematickému celku: „CO JSEM ZAŽIL MEZI OBLAKY“

Obrázek 9 – dva draci se prohánějí v divokém pohybu (autorský snímek)

Obrázek 10 - zkoušení, jak nejlépe drak letí (autorský snímek)
Obrázek 11 - drak z dřevěného kroužku a stuh (autorský snímek)

Obrázek 12 - drak BABA⁴⁷

⁴⁷ PROCHÁZKA, Vladimír. Stavíme draky. Návodů a obrázků pro Velkoobchod s průmyslovým zbožím Praha. [online]. 1977. Dostupné z: <http://www.stavimedraky.rozhled.cz/index.php>

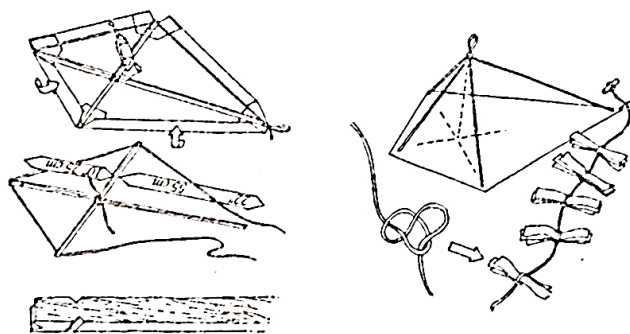
K tematickému celku: „CO JSEM ZAŽIL MEZI OBLAKY“

Výroba papírového draka

Potřebujeme: 2 latě (50 a 80 cm dlouhé), provázek, balicí papír, lepidlo Herkules a krepové papíry různých barev či barevné stuhy

Postup:

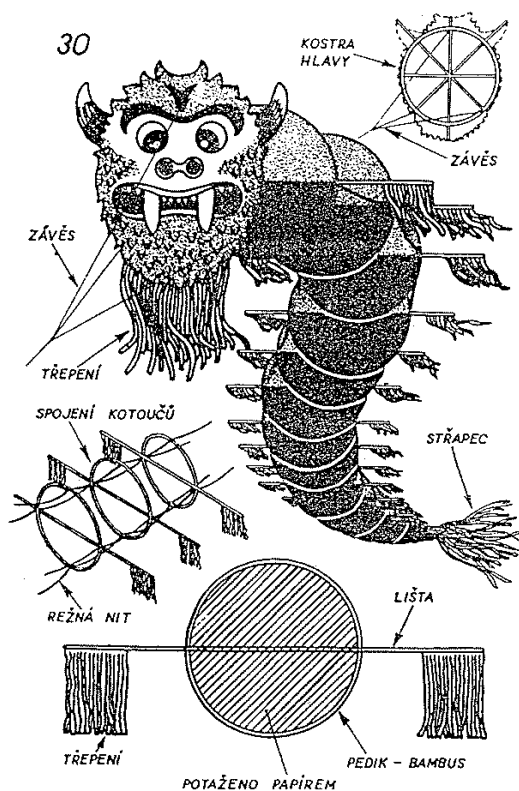
- 1) Nejprve si připravíme kostru draka: na obou koncích každé latě vyřízneme zářez pro vedení obvodového provázku. Pak ještě vyřízneme zářezy pro vodící šňůru 1 cm od okraje latky.
- 2) Sesadíme latky na sebe, slepíme a svážeme, aby kostra pevně držela. (Stačí omotat jednoduše, aby nebyl drak zbytečně těžší). Pak vedeme skrz zářezy obvodový provázek a na dolním konci draka zavážeme. Provázek ukončíme smyčkou, do které později provlékneme ocas draka).
- 3) Balicí papír naměříme dle velikosti kostry a ustříháme s třicentimetrovou rezervou k zalepení. Místa, kde končí latky, je nutné zpevnit podlepením, aby se drak nepotrhal.
- 4) Draka pomalujeme.
- 5) Přilepíme okraje balicího papíru, přes obvodový provázek.
- 6) Vyvážíme vodící šňůry tak, že provázky upevníme na zářezy na kostře, které jsou umístěny centimetr od okraje latě. Při vyvazování pozor na správné těžiště. Druhý konec ukončíme smyčkou, do které navlékneme návin – klubko vláčecí šňůry.
- 7) Ocas: provázkem asi 1 metr dlouhým, svazujeme třásně z barevného krepáku. Na konec uvážeme střepec. Na druhý konec (směřující k hlavě draka), uvážeme malý kousek dřívka (na obrázku níže, vpravo). V případě menšího větru ho můžeme sundat, aby draku nebránil vzlétnout. Dobrý vítr!

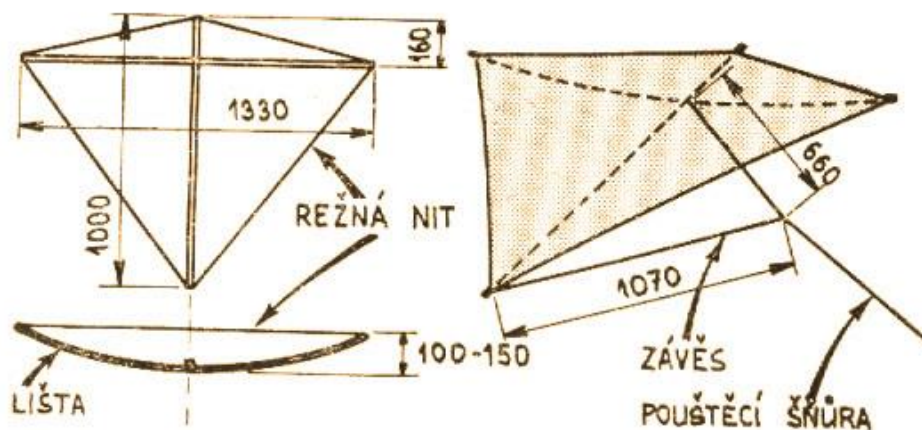
Obrázek 13 - postup výroby papírového draka⁴⁸

⁴⁸ BEJŠÁKOVÁ, Pavla a Irena JANSKÁ. *Věneček: říkadel, Podzim*. Sborník č. 3, 2002. Str. 15

K tematickému celku: „CO JSEM ZAŽIL MEZI OBLAKY“

Obrázek 14 - ukázka tradičního čínského draka⁴⁹

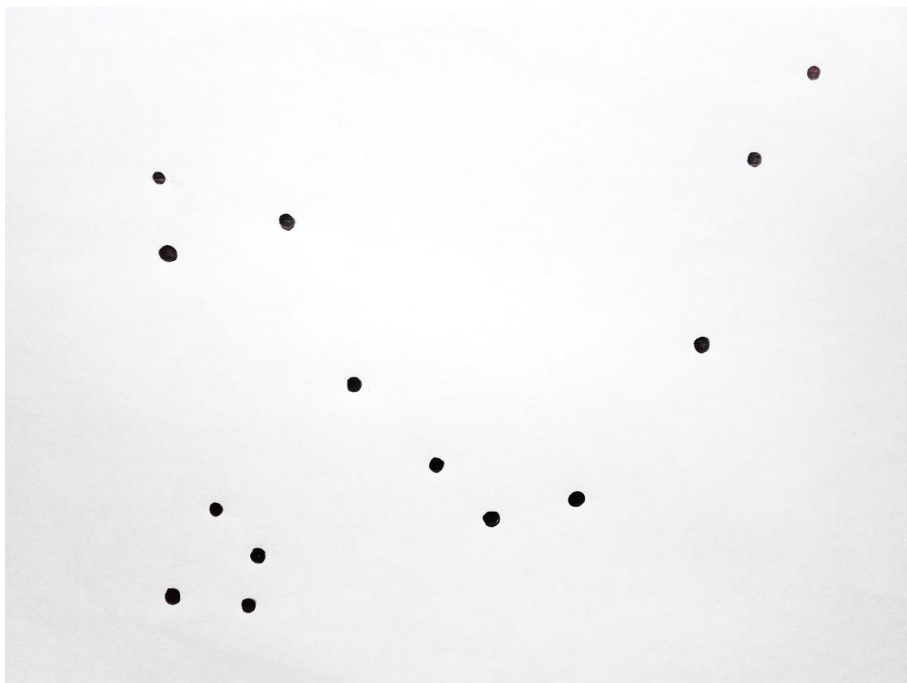
Obrázek 15 - ukázka Malajského draka⁵⁰

⁴⁹ PROCHÁZKA, Vladimír. Stavíme draky. *Návody a obrázky pro Velkoobchod s průmyslovým zbožím Praha*. [online]. 1977. Dostupné z: <http://www.stavimedraky.rozhled.cz/index.php>

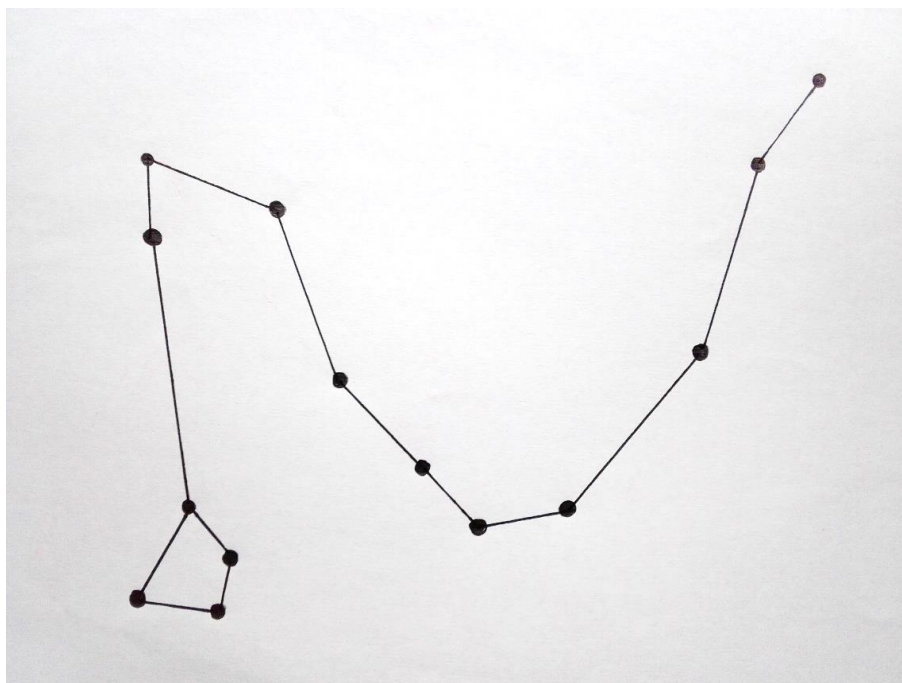
⁵⁰ KNĚBL, Jiří. *Drak Malajský*. Návody in Modelářský kroužek. [online]. 2012. Dostupné z: <http://swoll.cz/blog-2/files/category-n00e1vody.php>

Pracovní list – souhvězdí draka (Draco)

Okopírujte listy dětem (vyšší gramáž), tak, aby si jednotlivé puntíky mohli podle vzoru spojit v souhvězdí. Poté vezměte silnější jehlu a propíchněte v místech puntíků díry. V blízkosti lampičky si tak můžete promítat toto souhvězdí na zeď. Pokud si je nakopírujete na čtvertku, můžete je využít k prošívání.

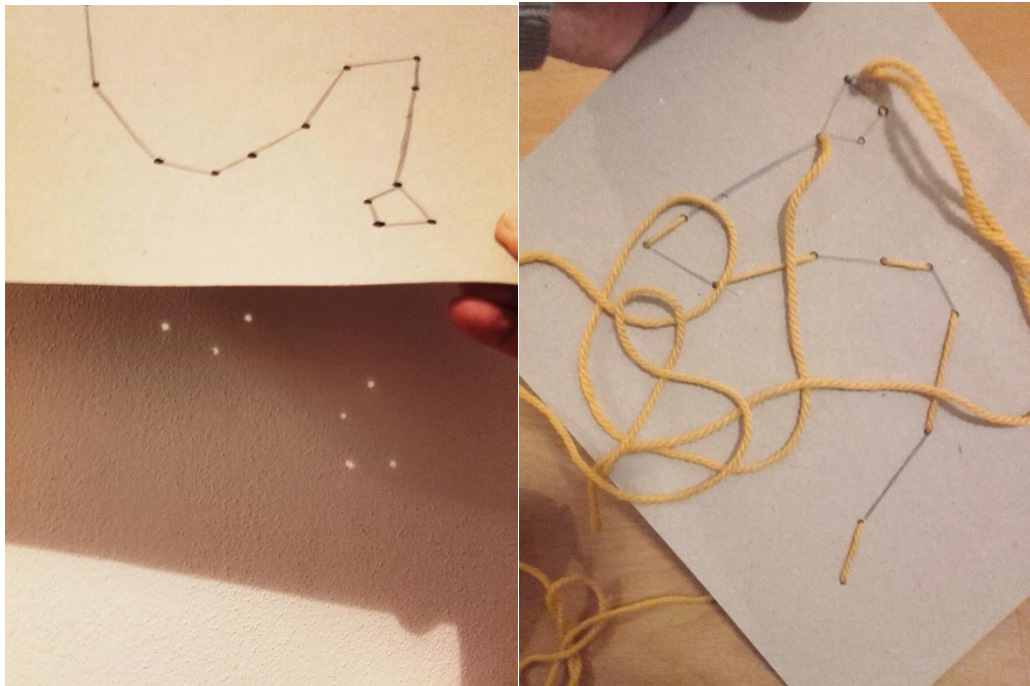
Obrázek 16 - návrh pracovního listu ke kopírování

Obrázek 17 - ukázka propojení bodů podle souhvězdí Draka

Poznámka pro učitele: Vyhledejte si souhvězdí draka na obloze a zjistíte, že podobně, jako v našem příběhu, má poblíž druhého kamaráda „draka“ – souhvězdí známé jako Malý vůz. Snadněji pak jeho hvězdy na noční obloze rozeznáte.

K tematickému celku: „CO JSEM ZAŽIL MEZI OBLAKY“

Obrázek 18 - stínohra na zdi (autorský snímek)
Obrázek 19 - ukázka prošívání barevnou vlnou (autorský snímek)

Obrázek 20 – Altocumulus (napravo);⁵¹
Obrázek 21 - děti sledují různé podoby mraků (nalevo)⁵²

⁵¹ KRUPOVÁ, Dagmar a Ivana ROCHOVSKÁ. *Vědci v mateřské škole. Aktivitty pro mladé badatele*. Str. 84
⁵² Tamtéž. Str. 78

K tematickému celku: „CO JSEM ZAŽIL MEZI OBLAKY“

Obrázek 22 - malování oblohy podle snímků mraků⁵³

Obrázek 23 - vznik duhy výtvarná asabláž⁵⁴

⁵³ KRUPOVÁ, Dagmar a Ivana ROCHOVSKÁ. *Vědci v mateřské škole. Aktivita pro mladé badatele*. Str. 79

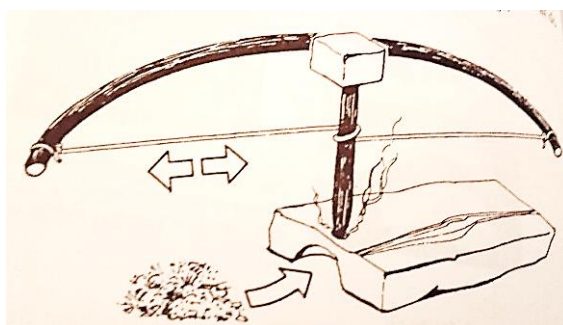
⁵⁴ *Tamtéž*. Str. 102

K tematickému celku: „O OHNIVÉ DUŠI“

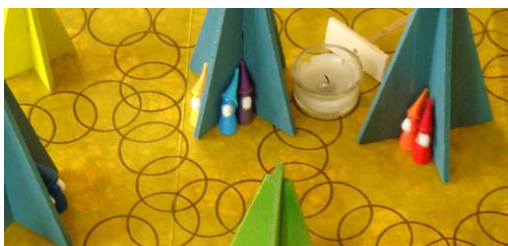
„Rozdělávání ohně třením dřev“ – jednoduchá technika rozdělávání ohně, která však vyžaduje mnoho cviku. Tření tyčky z tvrdého dřeva, které se otáčí na desce z dřeva měkkého, vytváří nejprve troudu z dřevěného prachu a potom teplo.

Postup: U okraje desky vydlabeme malý důlek a pod ním vyřízněte dutinu, kam umístíte troudu. Tyčku opracujte do pravidelného tvaru. Lučičtě vyrobte z ohebného dřeva, jako je např. líska. A tětívu z kůže, tkaničky nebo provázku. Také potřebujeme kámen nebo kus dřeva s důlkem či nádobku k držení horního konce tyčky a tlaku dolů.

Tětívu jednou kolem tyčky. Vložte tyčku do důlku, nasadte na ni přítlačný kus a lehce tlačte dolů, zatímco druhou rukou taháte luk tam a zpět. Tím tyčkou otáčíte. Jak se začíná zavrtávat do dřeva, zvyšte rychlost. Jakmile se začne dostávat do dutiny, přitlačte silněji a lukem tahejte co nejrychleji.

Obrázek 24 - luk k rozdělávání ohně⁵⁵

HRA SE SVĚTLEM A STÍNEM – info, popis na str. 40

Obrázek 25 - Waldschattenspiel - Waltra Kraula⁵⁶

Obrázek 26 - jednoduchá hra se světlem a stíny⁵⁷

⁵⁵ WISEMAN, John. SAS: Příručka jak přežít. Str. 272

⁵⁶ Waldschattenspiel. Boardgames. [online]. 2017 [cit. 2017-03-19] Dostupné z: <https://boardgamegeek.com/image/220994/waldschattenspiel>

⁵⁷ Tamtéž.

K tematickému celku: „PŘÍBĚHY Z NASEHO LESA“

Obrázek 27 - domeček u pařezu se skřítkem Kaštánkem (autorská fotografie)

Obrázek 28 - Vznik velkého Mrakohrabu z listí (autorská fotografie)

K tematickému celku: „PŘÍBĚHY Z NAŠEHO LESA“

Obrázek 29 - setkání s knihou a dílem Františka Skály (autorská fotografie)

Obrázek 30 - záznam z ilustrování naší knihy (autorské fotografie)

K tematickému celku: „PŘÍBĚHY Z NAŠEHO LESA“

Obrázek 31 - Mrakohrab z jara - plný malých stromů (autorská fotografie)

Obrázek 32 - "Tati, zasad' strom"

Obrázek 33 – Dárek pro tatínka z našeho lesa